

ATSAKINGAS ASMENINIŲ FINANSŲ TVARKYMAS

1. Asmeniniai finansai ir jų svarba

Kiekvieno žmogaus gyvenimą kuria daugybė įvairiausių elementų — sveikata, žinios, išsiauklėjimas, specialus išsilavinimas, įpročiai, charakteris... Šioje tokių skirtingų dalykų dermėje svarbus ir gebėjimas susitvarkyti su uždirbamas pinigais ir mokėjimas jais pasinaudoti sau geriausiu būdu. Štai todėl kiekvienam būtina išmanyti bent jau asmeninių finansų tvarkymo pradmenis, kuriuos palaipsniui ugdant ir kūrybiškai taikant ir gyventi galima gerokai įdomiau.

Visiems girdėto ir dažnai įvairiose mūsų gyvenimo srityse vartojamo **finansų** termino kilmė prancūziška. Senojoje prancūzų kalboje jis reiškė užbaigimą, matyt todėl ir buvo pasirinktas mokėjimų ir kitokių piniginių darbų pabaigai įvardinti, o ilgainiui įgavo ir dabartinę lėšų tvarkymo reikšmę. Tad **asmeniniai finansai** — tai visi tie finansiniai sprendimai, kuriuos atlieka atskiras žmogus ar šeima, kai jie mąsto, kaip užsidirbti, tvarkyti, protingai leisti, išsaugoti ir padauginti savo turimus piniginius išteklius. Svarbu suprasti ir tai, kad sprendamas, kaip elgtis su savo pinigais, žmogus privalo atsižvelgti ne tik į tuos klausimus, kurie jam aktualūs šiandien, bet ir numatyti, įvertinti ir, jei įmanoma, pabandyti sušvelninti galimus neigiamus ateities įvykius.

Galvodamas apie savo asmeninius finansus žmogus turi sugebėti pasirinkti iš visų bankų siūlomų produktų (sąskaitų, terminuotų indėlių, kortelių ar vartojimo paskolų) tuos, kurie jam būtiniausi ir gali suteikti daugiausia naudos. Negalima pamiršti ir asmeninių finansų išsaugojimo ar apsaugojimo, tad reikia žinoti ir įvairias investavimo (akcijų, obligacijų, investicinių fondų) galimybes bei orientuotis draudimo produktų (gyvybės, sveikatos, turto) gausoje. Kitaip sakant, kalbant apie asmeninius finansus turime išmokti rasti atsakymus į klausimus, kaip sutvarkyti savo kasdienes piniginius atsiskaitymus, kaip sudaryti ir vykdyti finansinį planą, kaip apsidrausti nuo galimų neplanuotų išlaidų ar nuostolių, kaip tinkamai paskirstyti sukauptą turtą ir panašiai.

Tvarkant asmeninius finansus galima remtis 5 žingsnelių programa:

- **Įvertiname, ką turime.** Tam padeda asmeninio turto balanso ir šeimos (žmogaus) biudžeto, kitaip sakant, jo pinigų srautų analizė. **Turto balansas** parodo viso turimo turto (būsto, automobilių, rūbų, akcijų, banko sąskaitų ir panašiai) vertę, nepamirštant iš jos atimti visų turimų įsiskolinimų (nepadengtų kredito kortelių skolų, būsto neapmokėtos būsto paskolos dalies ir t.t.) vertės, **šeimos biudžetas** — jos pajamų ir išlaidų balansą, pinigų srautus.

- **Numatome tikslus.** Šiuo atveju svarbiausia (ir, matyt, sudėtingiausia) suderinti trumpalaikius ir ilgalaikius tikslus. Pavyzdžiui, trumpalaikis tikslas gali būti sukaupti lėšų naujam kompiuteriui, o ilgalaikis — sutaupyti pakankamai finansinių išteklių, kad išėjus į pensiją gautum bent 65-70 proc. savo buvusių mėnesio pajamų.
- **Kuriame savo finansų planą,** taigi galvojame, ką turime padaryti, kad pasisektų pasiekti užsibrėžtų tinklų. Norėdami pirkti kompiuterį, gal būt, atsisakome mažiau svarbių išlaidų ir neperkame nebūtinų rūbų ar ribojame laisvalaikiui skirtas lėšas, o va pensijai kaupiame kas mėnesį tam tikrą sumą investuodami į pensijų fondus.
- **Stebime, kaip sekasi vykdyti savo planą.** Jei matome, kad atsiliekame, žiūrime, kur nesiseka, ką galima pakeisti, arba tos srities profesionalų prašome, kad jie patartų, ką galima daryti kitaip.
- Jei kinta mūsų gyvenimo tikslai (pavyzdžiui, sukuriame šeimą, susilaukiame vaikų), planą **vertiname iš naujo.**

Taigi, asmeninai finansai pasakoja žmogui apie tai, kaip jam sekasi tvarkyti savo pinigus ir susidoroti su ateities iššūkiais.

Verta žinoti, kad dabar yra labai daug interneto svetainių, kurios padeda rasti reikalingos informacijos ir/arba suteikia galimybę naudotis nemokama programine įranga, kuri leidžia geriau ir tiksliau įvertinti savo turimo turto vertę bei šeimos balanso būklę.

2. Asmeninių finansų tvarkymas ir gyvenimo ciklas

Keičiantis žmogaus gyvenimui, kinta ir jo finansinė padėtis, o kartais ir jo finansiniai tikslai. Tad keičiantis situacijai, reikia peržiūrėti tiek finansinius tikslus, tiek priemones jiems pasiekti. Daugumos gyvenime būna etapų, kai pajamos viršija poreikius, ir laikotarpių, kai užklumpa nesėkmės, nedarbas ar ligos, ir tada pajamų gali nepakakti.

Vienas svarbiausių dalykų — nepamiršti pelningesniu metu kaupti atsargas tam laikotarpiui, kai pajamos gali būti pernelyg kuklios. Šiuo atveju nevalia pamiršti poros taisyklių (augant pajamoms, norai irgi didėja, tad atrodo, kad taupyti vis tiek sudėtinga).

Taigi, pirma, jei pajamos auga, didiname ir taupomų lėšų sumas. Kita vertus, pensija — tai neišvengiamai toks laikotarpis, kai pajamos sumažės, ir nors paprastai mažėja ir kai kurie poreikiai, tačiau auga išlaidos sveikatai, ir tam reikia ruoštis iš anksto. Ir kuo anksčiau bus pradėta, tuo

didesnės pinigų sumos sukauptos, taigi, ir senatvė ramesnė. Taigi, bet kokį finansų planavimą privalu pradėti nuo pensijos planų sudarymų. Jei žmogus labai jaunas, toks patarimas gali skambėti labai keistai, bet tiesa, kad kuo anksčiau pradėsi taupyti, tuo daugiau turėsi, neatšaukta. Neatsitiktinai visi finansų konsultantai pataria pradėti savo pinigus tvarkyti būtent nuo pensijų plano (kaip, kokių būdu bus kaupiamos lėšos senatvei) sudarymo. Beje, matematiniai skaičiavimai rodo, kad pradėjus anksčiau, o po kelerių metų įmokas nutraukus, ilgainiui bus sukaupta daugiau, nei pradėjus vėliau ir taupant ilgiau.

Atsižvelgiant į žmogaus amžių galima išskirti tokius būtinausius vieno ar kito gyvenimo tarpsnio dalykus. Žinoma, tai, kas paminėta, nėra labai griežtos taisyklės, tačiau įvertinus savo poreikius, jos leidžia nepamiršti svarbiausių vieno ar kito etapo finansinių tikslų.

2.1 Iki 20 metų. Nors manoma, kad iki tol, kol nepradedama dirbti ir negauna paties uždirbtų pinigų (iki vidutiniškai 20 metų) žmogus nėra finansiškai savarankiškas, tačiau vaikystė ir ypač paauglystė yra tas laikas, kai padedami gyvenimo, tame tarpe ir finansinio gyvenimo, pamatai. Taigi, jau 5-7 metų vaikai neretai pajėgūs pasirinkti, kokios gimimo dienos dovanos jiems reikėtų labiausiai, o vyresni, vidutiniškai nuo ankstyvos paauglystės, arba 11-12 metų, vaikai turėtų būti mokomi priimti savarankiškus finansinius sprendimus. Tėvai, ypač gyvenantys sunkiau, neretai nerimauja, jog pinigai bus išleisti netinkamai, tačiau iš klaidų mokomasi, ir be jų nėra vienas gyvenimo nenugyvename. Geriau, kai daromos klaidos yra ne tokios didelės ir lengviau pataisomos. Dabar vaikai mokyklose mokomi ekonomikos ir mokytojai bei tėvai turėtų kalbėti su savo vaikais apie tai, kaip apskaičiuojama gaunama nauda ir tai, kiek ta nauda kainuoja. Palaipsniui išmokdami palyginti malonumą su jo kaina, vaikai nejuočių mokosi priimti itin svarbius asmeninių finansų sprendimus ir vertinti savo ateities perspektyvas.

2.2 Nuo 20 iki 30 metų — jaunuolis/ė pradeda tvarkyti pirmuosius pačių uždirbtus pinigus. Šiuo gyvenimo metu santykinai labai nemažos vartojimo išlaidos (madinga apranga, laisvalaikio prekės), tuo tarpu pajamos dar labai kuklios. Svarbu ir tai, kad paprastai jauni žmonės neturi didesnio turto ir — tai ypač svarbu — savo būsto. Taigi, nemažai lėšų reikia skirti būsto nuomai dengti. Jei dar mokykloje jaunuolis susipažino su asmeninių finansų apskaitos pagrindais, dabar jis gali savarankiškai imtis jų planavimo ir finansinių tikslų formulavimo. Pradėję profesinę karjerą jauni žmonės ima kaupti turtą (svarsto, kaip įsigyti būstą, nusipirkti tinkamą automobilį ir panašiai), taip pat pradeda vertinti ir savo ilgesnio laikotarpio perspektyvas bei renkasi investavimo priemones, kurios padės kaupti lėšas

senatvei ar kitiems ilgesnio laikotarpio tikslams (pavyzdžiui, vaikų išsilavinimui). Taigi, šalia pajamų ir išlaidų derinimo pradedama ir investuoti. Esminiai galimi šio amžiaus žmonių finansiniai uždaviniai gali būti, pavyzdžiui, tokie:

2.2.1 Sukaupiti tam tikrą sumą nenumatytiems atvejams, nes galima netekti darbo, susirgti, o gal sutikssite žmogų, su kuriuo norėtumėte praleisti visą likusį gyvenimą, tad, priešingai, lėšų tikrai gali prireikti džiaugsmingoms šventėms.

2.2.2 Sukaupiti bent 5 proc. trokštamo būsto sumos. Tai mokys riboti savo poreikius, atsisakyti ne tokių būtinų dalykų vardan didesnių tikslų, ir pratins laikytis finansinės drausmės, o tai labai svarbu, kai biudžetą ateityje užguls papildomi įsipareigojimai, kuriuos teks vykdyti labai nuosekliai ir ilgą laiką

2.2.3 Pradėjus dirbti, būtina sudaryti pensijų kaupimo sutartį ir, bent jau kol nėra šeimos ir vaikų, pradėti aktyviau kaupti pensijai.

2.2.4 Kadangi šiame amžiuje investuojama tikrai ilgam, tai galima prisiimti aukštesnę už vidutinę riziką, pavyzdžiui, akcijoms ar kitoms aukštesnio rizikingumo finansų priemonėms skirti iki 70 proc. visų investicijų, o saugioms, labai mažos rizikos investicijoms, pavyzdžiui, indėliams palikus iki 10 proc. investicijų, už likusius 20 proc. įsigyti obligacijų.

2.3 Nuo 30 iki 40 metų jaunos šeimos ramybę lemia ir stabilūs finansai. Šiame amžiuje jauni žmonės kuria šeimą, susilaukia vaikų, ir be kitų rimtų gyvenimo iššūkių jiems tikrai labai svarbu susikurti tiek materialinį savo gyvenimo pamatą, tiek suformuoti bendras, abiems sutuoktiniams priimtinas šeimos finansų tvarkymo taisykles. Jeigu tai neįvyko anksčiau, tai rimčiausias šio dešimtmečio sprendimas susijęs su būstu. Pasirinkimas — pirkti ar nuomotis Lietuvoje krypta nuosavybės link, ir tai lemia tiek įpročiai, tiek labai nestabilios būsto nuomos rinkos sąlygos. Paprastai su šokia tokia amžiaus paklaida šio dešimtmečio antroje pusėje žmonės jau turi sukaupę šiek tiek turto (būstas, automobilis, pagrindinė buitinė technika), jų pajamos jau padidėjusios ir jiems lengviau jas suderinti su išlaidomis, taigi vis didesnė pajamų dalis gali būti skiriama ilgesnio laikotarpio investicijoms. Pradinę kaupimo fazę, kai vyrauja trumpalaikiai tikslai (būstas, automobilis) keičia turto (didžia dalimi finansinio) auginimas. Taigi, galime išskirti tokius šio gyvenimo laikotarpio prioritetinius darbus:

- 2.3.1** tinkamas pensinis draudimas ir/ar būsto finansavimas. Šiuo laikotarpiu, jeigu dar nesudaryta gyvybės draudimo sutartis, privalu apgalvoti, kaip gyventumėte, jei staiga nebegalėtumėte dirbti, atsirastų rimtesnių sveikatos bėdų.
- 2.3.2** Jei turima vaikų, reikia pamąstyti ir apie tai, kaip bus apmokamas jų išsilavinimas. Net jei neketinama naudotis privačių darželių ar mokyklų paslaugomis, gali tekti mokėti už vaikų studijas ar gyvenimo pradžioje padėti įsikurti.
- 2.3.3** Jei nėra sukaupta lėšų kokiems nenumatytiems atvejams, būtina kuo skubiau atsidaryti tinkamą indėlį ir sukaupti bent trijų mėnesių pajamų dydžio sumą, kad ištikus bėdai ar netekus darbui būtų iš ko finansuoti einamąsias išlaidas.
- 2.3.4** Investavimo horizontas paprastai vis dar labai ilgas — 20-30 metų, tad galima rinktis rizikingesnes investavimo priemones, tačiau palaipsniui mažiname itin rizikingų (akcijų, išvestinių finansinių priemonių) dalį. Dabar didelės rizikos investicijos turėtų sudaryti ne daugiau, kaip 60 proc., o saugios — ne mažiau kaip 20 proc. visų investicijų.
- 2.4 Nuo 40 iki 65 metų** — dažniausiai stabilų finansų laikotarpis, tačiau būtina toliau kaupti pensijai, atidedant didesnes sumas, mat šiuo metu žmonių pajamos paprastai pasiekia aukščiausią asmeninį lygį. Kita vertus augant vaikams neretai didėja ir išlaidos jų poreikiams tenkinti, ugdymui ar studijoms. Šiame gyvenimo etape jau verta rinktis ne tokias rizikingas investavimo priemones ir visų pirma rūpintis investicijų vertės išsaugojimu.
- 2.4.1** Reikia aktyviai stebėti kaip kaupiasi lėšos pensijų sąskaitoje. Galima pasitarti su specialistais, kurie gali pasiūlyti geresnį lėšų investavimo būdą labiau atitinkantį amžių.
- 2.4.2** Paprastai pajamos viršija išlaidas, tačiau investuojant būtinas atsargumas ir akcentuojamas ne tiek investicijų prieaugis, kiek jų vertės išsaugojimas. Dabar didelės rizikos investicijos turėtų sudaryti ne daugiau, kaip 45-50 proc., o apsaugotos — ne mažiau kaip 40 proc. visų investicijų.
- 2.5 Daugiau kaip 65 metai** — turtingesnėse šeimose, kurioms pavyko pasiekti savo užsibrėžtų finansinių tikslų ateina savotiškas išlaidavimo laikotarpis. Kasdieninės išlaidos mažėja, mažiau vartojama, paprastai nebėra nepilnamečių išlaikytinių, tačiau gali labai smarkiai išaugti išlaidos sveikatos priežiūrai. Kadangi paprastai dar gyvenama 15-20 metų, tai aktuali

ir sukaupto turto apsauga. Ypač akylai savo investicijų portfelį reikia stebėti tuo atveju, kai didelė infliacija. Dabar didelės rizikos investicijos turėtų sudaryti ne daugiau, kaip 30 proc., o saugios — ne mažiau kaip 50 proc. visų investicijų.

Čia pateikta tik viena iš galimų lėšų tvarkymo tam tikrais gyvenimo momentais schemų, nors šiuo atveju svarbiausia kita — aiškus suvokimas, kad nevalia tikėtis, kad viskas visada išliks taip, kaip yra. O jei gyvenimą suvoki kaip pakilimų ir nuosmukių kelią, tai tada geraisiais metais tikrai verta pagalvoti, ką darytum situacijai pablogėjus.

Galimo pajamų mažėjimo laikotarpių yra ne vienas — tai ir metai skirti vaikučių auginimui (paprastai mamoms jie reiškia didesnius finansinius praradimus), ir laikotarpis, kai kuriamasi nuosavame būste (išlaidos ne tik paskolos apiforminimui, bet ir būsto apstatymui, draudimui). Turint būsto paskolą itin svarbu tinkamai apsidrausti savo arba abiejų sutuoktinių gyvybę ir sveikatą, nes nelaimėi ištikus gali būti pernelyg sudėtinga laiku ir tinkamai vykdyti savo įsipareigojimus bankui. Tai ypač aktualu tuo atveju, kai šeimoje dirba arba didesnę pajamų dalį gauna vienas iš sutuoktinių.

Kitas svarbus momentas — vaikų ateities finansinis planavimas. Taupyti vaikų mokslams, jų gyvenimo pradžia verta pradėti iš karto, vos jam gimus. Būtina žinoti, kad čia gali padėti ir tam tikros mokesstinės lengvatos, kai valstybė žmogui gražina dalį sumokėtų mokesčių, jeigu tas žmogus kaupia lėšas gyvybės draudimo (ar pensijų kaupimo) fonduose.

Gana sudėtingas gyvenimo momentas gali susiklostyti tuo metu, kai vaikai dar nėra savarankiški, o tėvai jau seni ir pasiligoję, o jų priežiūrai būtina skirti ne tik laiko, bet ir lėšų. Tai ypač svarbu tuo atveju, kai tėvelių pajamos buvo nepakankamos ir jie nepasirūpino didesnėmis pajamomis senatvei. Šiuo atveju gali padėti sėkmingais momentais kaupuotos lėšos.

Vis dėlto, kaip jau minėta, kiekvienam svarbiausia finansinio gyvenimo užduotis sukaupti pakankamai lėšų pensijai. Žinotina, kad tais atvejais, kai pensiją žmogus kaupia pensijų fonde, labai svarbu įvertinti amžiaus veiksnius: kuo žmogus jaunesnis, tuo rizikingesnes (ir todėl, bendrai imant, pelningesnes) investavimo priemones jis turėtų rinktis. Vienas paplitęs patarimas — obligacijų (tai saugesnė investavimo priemonė) procentas investicijų portfelyje turėtų būti lygus žmogaus amžiui. Tarkime 55 metų žmogus 55 procentus pensijai skiriamų lėšų galėtų investuoti į obligacijas, o 45 proc. — į akcijas. Dar viena taisyklė — planuojant gyvenimą pensijoje vertėtų numatyti pajamas, kurios sudarytų apie 70 proc. iki pensijos buvusių pajamų (ir kurių užtektų bent 25 metams, kurias dabar vidutiniškai gyvena pensijoje turtingesnių valstybių žmonės).

3. Biudžetas ir pinigų srautai arba Taupymo pagrindai

Kaip jau minėta, pradėdant tvarkyti savo pinigus pirmiausia privalu suskaičiuoti turimą turtą. Nors ir keista, bet dauguma žmonių gerai nežino, nei kiek išties turi, nei kur savo pinigus leidžia. Pirmas (ir svarbiausias) klausimas, kiek gi jau esu sukaupęs, dažniausiai slypi migloje, nors būtent čia glūdi pradžia ir galima sėkmė ar problemos. Esama finansinė padėtis gali būti įvertinta, žinant sukaupto **turto vertę** ir turimus **įsipareigojimus**.

Pradžioje turtą reikia suskirstyti į keletą kategorijų: pinigus ir jų ekvivalentus, investicijas bei materialųjį turtą. **Materialusis turtas** — tai būstas, buitinė technika, baldai, automobilis ir kiti vertingesni šeimos daiktai. Jis naudojamas ir nuolat nuvertėja, tad būtina pagalvoti, kaip ir koku būdu ta vertė bus atkuriamą. Pavyzdžiui, net įsigijus naują automobilį, pravartu pamąstyti, o po kiek metų reikės kito ir iš kur tada tikėtis būtinos lėšos. Tiesa, esama tokių turto rūšių, kurių vertė gali ir pakilti. Tai — būstas geroje vietoje, žemė, meno dirbiniai, geras vynas, antikvariniai ar juvelyriniai dirbiniai. Nors materialus turtas yra ne toks **likvidus** (lengvai paverčiamas grynais pinigais), kaip finansinis, ypač gryniesi arba banko sąskaitų likučiai, tačiau tai, jog kai kurios jo rūšis ne tik išlaiko, bet net gali padidinti savo vertę, leidžia jas laikyti ir savotiška investicija.

Finansinės investicijos yra galimai didžiausią prieaugį duodanti turto rūšis. Tiesa, tai ir rizikingiausia turto rūšis. Investicijoms galima priskirti akcijas, obligacijas, žaliavas bei įvairius fondus (pensijų, gyvybės draudimo, rizikos draudimo kapitalo, investicinius fondus ir panašiai).

Pinigai ir jų ekvivalentai yra likvidžiausias turtas, jį bet kuriuo metu galima paversti investicijomis ar nusipirkti kokį kitą turtą. Pinigams ir jų ekvivalentams priskiriami gryniesi pinigai, užsienio valiuta, pinigai banko sąskaitoje, indėliai, pinigų rinkos fondai, paskolinti pinigai (pavyzdžiui, draugams, artimiesiems). Pažymėtina, kad pinigų ir jų ekvivalentų didžiausias priešas yra infliacija, tad verta pagalvoti, ar tikrai tinkama, jei didžiąją turto dalį sudaro būtent tokios rūšies turtas.

Investicijos ir pinigai yra likvidžiausias turtas. Kadangi normalios rinkos sąlygomis pinigus nesudėtinga paversti investicijomis, kaip ir investicijas – pinigais, tai jie dar laikomi investiciniu kapitalu. Ne toks likvidus materialus turtas investiciniu kapitalu nelaikomas.

Įvertinę savo turimą turtą, privalote suskaičiuoti ir visas skolas, arba, kaip jas vadina finansininkai, finansinius įsipareigojimus. Bendrai imant, **finansinis įsipareigojimas** — tai sutartyje nustatytomis sąlygomis privalomai gražintina pinigų suma. Paprasčiau tariant, tai yra skolos, paskolos ir kitos sutartyje apibrėžtos pinigų sumos, kurias gavęs žmogus tampa skolininku

arba paskolos gavėju, o jį suteikęs subjektas – kreditoriumi. Įsipareigojimų formos gali būti įvairios: tai ir asmeninės paskolos, kurias suteikė draugai ar šeimos nariai, būsto kreditai, vartojimo ar lizingo paskolos, kredito kortelių nepadengtos sumos. Įsipareigojimai yra ir laiku nepadengtos įmokos komunalinėms ar telekomunikacinėms bendrovėms. Finansiniai įsipareigojimai dažnai skirstomi į ilgalaikius ir trumpalaikius. Tie, kurie įvykdomi greičiau nei per metus, yra trumpalaikiai, o sudaryti ilgesniam laikotarpiui arba kurie bus vykdomi vėliau nei po metų – ilgalaikiai.

Įsipareigojimai ir skolos turto vertę mažina. Jei turite daug įsiskolinimų (ypač jei jie suėda didesnę turto dalį), tai turite stengtis kuo skubiau išlipti iš skolų liūno.

Žinodami savo turto vertę bei įsipareigojimų apimtį, galite įvertinti esamą savo finansinę padėtį. Pradėkite išsiaiškinti, kokia tikroji turimo turto vertė. Darbas nėra labai sudėtingas, nors reikalauja kruopštumo ir sąžiningumo. Siūlyčiau remtis toliau pateikta galima skaičiavimo schema.

1 lentelė Asmens (šeimos) turto balansas

Turtas (aktyvai)	Esama rinkos vertė, Lt (kiek dabar gautumėte, jei sugalvotumėte parduoti)	Metinės pajamos iš šios turto rūšies, Lt	Metų grąža %
1. Turtas, kuris duoda pajamų			
Sąskaita banke litais			
Terminuota sąskaita banke litais			
Kaupiamoji sąskaita banke litais			
Grynieji pinigai namuose			
Iš viso			
Pinigai, kuriuos jums skolingi			
Iš viso			
Nuomojamas turtas (butas, namas, automobilis, kita)			

Verslas			
Vertybieniai popieriai			
Gyvybės draudimas			
Pensijų fondo sąskaita, antra pakopa			
Pensijų fondo sąskaita, trečia pakopa			
Kita			
Iš viso			
Iš viso turto duodančio pajamų (1)			
2. Kitas turtas (kuris neduoda pajamų)			
Būstas, kuriame gyvenate			
Automobilis, kuriuo važinėjate			
Sodyba			
Baldai (išskirkite itin vertingus antikvarinius, kurių vertė laikui einant gali didėti)			
Meno kūriniai, papuošalai,			
Pinigai, kuriuos paskolinote be palūkanų			
Kita			
Iš viso kito turto (2)			
Iš viso turto (1+2)			

O dabar įvertinkite visas savo skolas. Tai bus jūsų pasyvas — įsipareigojimai.

2 lentelė Asmens (šeimos) įsipareigojimų balansas

Įsipareigojimai				
	Suma, Lt	Palūkanos, %	Terminas(iki kada privalote dengti)	Mėnesio mokėjimas, Lt
Vartojamoji paskola				
Būsto paskola				
Lizingas				
Tėvų paskola				
Skolos draugams				
Kita				
Iš viso				

Pateikta turto apskaičiavimo sistema gali pasirodyti labai sudėtinga, nes dauguma mūsų turime ne tiek daug įvairių turto rūšių. Vis dėlto privalu žinoti, ką turite, o iš turimo turto atėmę įsipareigojimus sužinosi tikrąją **valdomos nuosavybės pinigine vertę**.

Tvarkant savo turtą reikia mažinti nenaudojamo ir pajamų neduodančio turto apimtį. Jei kokia nors investicija padaroma laikantis nuostatų, kad gal kada nors ji atsipirks, o dabar tegul paguli be darbo, tai, tiesą sakant, galime galvoti apie nuostolį. Lietuvoje labai dažnas panašios nuostolingos investicijos pavyzdys yra kažkur gal kitame šalies gale esanti paveldėta ar atgauta žemė, kuri nenaudojama, tikintis, kad kada nors, kai šalį užplūs turtingi užsienio investuotojai, ji atneš didelius pelnus. Vis dėlto ją pardavus ir gavus pinigų, juos galima tinkamai investuoti jau dabar ir dar turėti papildomų pajamų. Tiesa, jeigu ta žemė naudojama, ir gaunamos, tarkime, nuomos pajamos viršija nekilnojamojo turto mokesčių, tai ji gali būti vertinama ir kaip labai tinkama investicija. Taigi, svarbiausia tiksliai žinoti, kiek kainuoja išlaikyti tą ar kitą turtą, ir kiek jis gali duoti pelno.

Kita vertus, pateikta turto vertės apskaičiavimo schema leidžia įvertinti ir tai, ar tinkamai naudojamosi įvairiomis galimybėmis. Pavyzdžiui, jei banke paimama paskola už 10 proc., ir

perkamas butas, kuris po to nuomojamas už 5 proc., tai gali tekti kalbėti apie menkai pateisinamą veiksmą.

Jei turimo turto vertė minusinė (t.y. turimas turtas mažesnis, negu įsipareigojimai) visada verta stengtis visais įmanomais būdais kuo skubiau padengti paskolas (papildomai dirbti, parduoti nenaudojamą ar mažiau reikalingą, nebūtiną turtą, prabangos daiktus, kiek galima labiau sumažinti išlaidas). Jokiu būdu nevalia naudotis papildomomis (ypač dabar plintančiomis greitosiomis — labai labai brangiomis) paskolomis. Jokiu būdu. Tai tėra tiesus kelias į finansinę prarają, kuri dažnai gali labai apsunkinti gyvenimą.

Sutvarkius savo turto apskaitą, reikia imtis šeimos pajamų ir išlaidų balanso. Jis padeda įvertinti mažiausiai du dalykus. Pirma, ar pakankamos pajamos, o gal galima/verta uždirbti daugiau. Antra, suteikia galimybę pamatyti, ar tinkamai išlaidos suderintos su esamomis pajamomis. Jei keičiasi pajamos, reikia vertinti iš naujo. Pajamoms sumažėjus gali teikti ieškoti papildomų pajamų šaltinio (juo gali būti ir sukauptos santaupos arba pajamos, gautos pardavus turimą turtą) arba mažinti kasdienes išlaidas. Kita vertus, jei žinoma, kur leidžiami pinigai, galima įvertinti, ar jie naudojami efektyviai, ar vengiama beprasmių įsipareigojimų, ar tinkamai taupoma.

Profesionalūs finansų planuotojai aiškina, kad biudžetas atspindi žmogaus (šeimos) pajamas ir išlaidas arba, kitaip sakant, jo pinigų srautus. **Pinigų srautai** parodo, kiek pinigų sutaupoma kiekvieną mėnesį. Nors kartais ir labai nemalonu pamatyti, kiek pinigų iššvaistoma veltui ar net žalingai (pavyzdžiui, jei žmogus vietoje to, kad sportuotų, triauškina saldumynus), bet tikrai verta. Visi klystame, o pradėjus skaičiuoti, gal ir netinkamų įpročių bus lengviau atsisakyti.

Pinigų srauto planavimas susideda iš trijų žingsnių:

1. Pirmiausia **nustatomos einamosios išlaidos**. Reikia peržiūrėti bent keleto mėnesių sąskaitas, komunalinius mokesčius, įmokas už paskolas ir panašiai. Privalu tai atlikti kuo kruopščiau, nes analizuojant pinigų srautus galima įvertinti, kurios išlaidos yra pagrįstos, o kur išlaidaujama per dosniai. Tad sužinojus išlaidas, galima bus pradėti taisyti asmeninį biudžetą.
2. **Numatome savo pajamas**. Į pajamas įtraukiame tik tas sumas, kurios yra garantuotos. Netikėtos įplaukos malonus dalykas, tačiau jas verta skirti papildomam taupymui ar, pavyzdžiui, pridurti prie atostogoms skirtos išlaidų skilties.
3. Žinodami savo pajamas ir išlaidas **suplanuojame visų metų pinigų srautus**. Labai tinkama biudžetą sudaryti gruodžio mėnesį visiems kitiems kalendoriniams metams.

Galimas biudžeto pavyzdys, kurį kiekvienas žmogus privalėtų patikslinti sulig savo poreikiais.

3 lentelė Asmens (šeimos) pajamų išlaidų balansas arba pinigų srautai

Pajamos	Suma / mėn.		Suma per metus
Darbo užmokestis	0		0
Papildomos veiklos pajamos	0		0
Dividendai	0		0
Palūkanos	0		0
Turto nuoma	0		0
Socialinės apsaugos (pavyzdžiui, ligos) išmokos	0		0
Grąžinami mokesčiai	0		0
Kitos pajamos	0		0
Viso įplaukos	0		0
Išlaidos	Suma / mėn.		Suma / metus
Maistas (galima atskirti išlaidas valgymui ne namuose)	0		0
Komunaliniai mokesčiai	Dujos	0	0
	Elektra	0	0
	Vanduo	0	0
	Šildymas	0	0
	Šiukšlių išvežimas	0	0
	Kita	0	0
Būsto remontas, priežiūra	0		0
Namų apyvokos reikmenys	0		0
Transporto išlaidos	Degalai	0	0
	Remontas	0	0
	Parkavimo išlaidos	0	0

	Padangos, tepalai, spec. Skysčiai	0	0
	Viešojo transporto sąnaudos	0	0
Draudimas	Privalomasis vairuotojo	0	0
	CASCO	0	0
	Gyvybės	0	0
	Sveikatos	0	0
	Būsto	0	0
Įsipareigojimai	Studijų paskola	0	0
	Vartojamoji paskola	0	0
	Būsto paskola	0	0
	Lizingas	0	0
	Kita	0	0
Drabužiai / avalynė		0	0
Vaikų išlaikymas		0	0
Sveikatos priežiūra		0	0
Studijos		0	0
Pramogos		0	0
Hobis		0	0
Atostogos		0	0
Ryšio išlaidos	Internetas	0	0
	Mobilus	0	0

	telefonas		
	Fiksuoto ryšio telefonas	0	0
Labdara		0	0
Dovanos		0	0
Kitos išlaidos		0	0
Visos išlaidos		0	0
Pinigų srautas	Per mėnesį	Per metus	
Visos pajamos	0	0	
Visos išlaidos	0	0	
Skirtumas	0	0	

Šios paprastos taisyklės gali padėti lengviau sutvarkyti asmeninius pinigų srautus:

1. Suformavę biudžeto skiltis, jas pildykite labai kruopščiai.
2. Nusistatykite, kiek galite išleisti. Gaudami vidutinį atlyginimą, didelių finansinių sukrėtimų nepatirsite, jeigu įsipareigojimai neviršys 40 proc. pajamų. Taigi, jei uždirbate 2000 litų į rankas, visoms paskoloms ir taupymui galite skirti ne daugiau kaip 800 litų. Beje, tai tinka vienam žmogui, tačiau jei jis turi išlaikytinių, tai tokie įsipareigojimai jau gali būti pernelyg dideli.
3. Griežtai laikykitės numatyto išlaidų plano.
4. Planuokite nenumatytas išlaidas, kurioms atsidėkite tam tikrą dalį pinigų. Prieš pirkdami bet koki (o ypač brangesnį) daiktą pagalvokite bent vieną dieną — venkite skubotų išlaidų.
5. Nusistatykite aiškius finansinius tikslus, ir išskirkite tuos, kuriuos galėsite įgyvendinti per santykinai trumpą laiką, ir tuos, kur teks dirbti ilgai. Galimi trumpalaikiai tikslai, pavyzdžiui, drabužių, baldų, buitinės technikos pirkimas, kelionė ir pan., ilgalaikiai — santaupos mokslui, nekilnojamojo turto įsigijimas ir pan. Turint finansinių tikslų, geriau apmąstomos išlaidos.

Beje, labai svarbu atkreipti dėmesį, kad išlaidos skirtingais metų laikais skiriasi. Pinigų srautus sunku suderinti, jei remiamasi geriausiu mėnesiu ar mažiausia suma (jau geriau priešingai).

Ką daryti, jeigu tiesiog nepavyksta suderinti pajamų ir išlaidų? Tada reikia pažiūrėti, kurios išlaidos neišvengiamos, o kurios gali būti atidėtos. Bent kurį laiką tikrai įmanoma pasirinkti pigiausią mobiliojo ryšio paslaugų planą, atsisakyti bet kokių užkandžiavimų ne namuose, naujų rūbų ir panašiai. Gal verta pagalvoti ir apie papildomą darbą ar kitą profesiją.

Tinkamai subalansuotas pinigų srautas turi būti teigiamas, tai reiškia, kad pajamos bent dešimtadaliu turi viršyti išlaidas. Beje, sudarant savo biudžetą, santaupoms skirtas lėšas galima vadinti išlaidomis, vis tiek iš esmės tie pinigai tarsi dingsta iš kasdieninėms išlaidoms numatytų lėšų. Todėl, jei norima rasti lėšų taupymui, jas vertėtų atidėti gavus pajamų, o jau po to padalinti tai, kas liko.

Savo turto balansą ir pinigų srautus bent kartą metuose būtina peržiūrėti. Atsižvelgus į pokyčius, jį reikia tikslinti. Tokiam darbui labai tinka metų pabaiga. Lengviau ir efektyviau biudžetą, ypač – ilgesnio laikotarpio, apimantį daugiau duomenų, nagrinėti padeda įvairūs grafikai, lentelės. Žvelgiant į spalvingą apskritimą kur kas lengviau suvokti, iš kokių dalių susideda išlaidos, kuri jų rūšis lemia problemas ir net pamatyti, ką vertėtų keisti.

Reikia atidžiai nagrinėti kiekvieną biudžeto eilutę. Svarbu įvertinti nereguliarių išlaidų ir stambių pirkinių poveikį, ir išskirti neplanuotas išlaidas bei tuos pirkinius, be kurių buvo galima apsieiti. Tik pradedantiems tvarkyti savo biudžetą dažnai atrodo, kad sumažinti išlaidas nėra jokių galimybių (juk „tik valgau, moku komunalinius mokesčius ir nusiperku būtiniausius dalykus“), tačiau palyginus ilgesnio laikotarpio skaičius matome, kad ir išlaidos kinta, ir jos ne tik didėja, bet gali ir mažėti.

Verta stebėti, kaip keičiant metų laikams kinta išlaidos. Tai ypač akivaizdu, jeigu šeimos biudžetas vedamas ilgesnį laiką, nors kelerius metus. Tai, kad išlaidos pavasarį (jei turite sodą, jos padidės), vasarą (mažiau mokame už buto šildymą ar elektrą, tačiau išauga išlaidos atostogoms ir kitiems malonumams) ar žiemą (papildomos išlaidos šildymui, vaikų būreliams) skiriasi, ne naujiena. Tačiau būtent šis faktas paaiškina, kodėl geriau planuoti ne mėnesio, o visų metų finansus.

Vertinant tai, kas pasiekta, būtina galvoti apie ateitį. Gal verta ieškoti būdų, kurie leistų sutaupyti daugiau, gal galima sumažinti įsipareigojimų apimtį, o gal tolygiau paskirstyti išlaidas (pavyzdžiui elektros ar šildymo — tokia galimybė dabar yra) per visus metus.

Vertinat ateinančių metų finansinius tikslus reikia numatyti laukiamus įvykius, kurie gali padidinti išlaidas. Tai gali būti, pavyzdžiui, vestuvės ar kūdikio gimimas. Beje, pastarasis įvykis dar papildomai gali ir pajams sumažinti, taip padidindamas galimą pinigų srauto atotrūkį. Panašių išlaidų valdymas bus gerokai paprastesnis, jei žinosite jų laiką ir ruošitės iš anksto.

Darant metinę savo biudžeto apžvalgą ypatingai svarbu ir iš naujo peržvelgti visą savo turimą turtą bei įsipareigojimus. Reikia iš naujo įvertinti:

1. nefinansinio turto vertę (ji galėjo padidėti, bet galėjo ir nukristi, pavyzdžiui, jei nekilnojamas turtas šalyje pinga, tai tikėtina mažėja ir būsto vertė);
2. finansinių įsipareigojimų likučius, ypač jei jų turite ne vieną. Patikrinkite, ar nesikeičia turimų įsipareigojimų įmokos (taip gali atsitikti, jeigu numatytos kintamos palūkanos — tada įmoka gali šiek tiek mažėti, bet gali ir didėti) ir pagalvokite, kaip tai gali paveikti visą finansinę situaciją. Jei įsipareigojimų įmokos viršija trečdalį pajamų sumos, daugiau nebesiskolinkite;
3. santaupų ir kito finansinio turto valdymą: kokias pajamas jis atneša, ką galima pakeisti, gal galima rasti ir pelningesnių pinigų investavimo sričių;
4. anksčiau sudarytas įvairių paslaugų (pavyzdžiui, mobiliojo ryšio) ar finansines sutartis. Gali būti, kad kai kurias reikia pratęsti, tačiau jei nutarsite tai daryti, pažiūrėkite, gal kitur tas pačias paslaugas galite gauti palankesnėmis sąlygomis;
5. ar neatėjo laikas atnaujinti įvairių dokumentų, pavyzdžiui, paso, vairuotojo pažymėjimo, privalomo vairuotojų civilinės atsakomybės draudimo ar automobilio techninės priežiūros talono ir pasižymėkite, kada juos reikės pratęsti bei numatykite reikalingas lėšas.

4. Sąskaitos ir atsiskaitymai

4.1 Sąskaitų rūšys

Kai tik žmogus pradeda gauti nuolatinės pajamas (o kartais ir anksčiau), jis nori nenori ateina į banką ir atsidaro savo pirmąją sąskaitą. Bankuose galima turėti įvairių rūšių sąskaitas, kurios padeda pasiekti skirtingų tikslų. Dažniausiai gyventojai naudojami atsiskaitomosiomis, taupomosiomis ir kaupiamosioms sąskaitoms.

Populiariausia yra **atsiskaitomoji** (kartais dar vadinama einamąja sąskaita arba neterminuotu indėliu) **sąskaita**. Ši sąskaita dažniausiai naudojama įvairioms operacijoms atlikti. Ji atidaroma litais (galima ir užsienio valiuta) neapibrėžtam laikotarpiui ir gali būti tvarkoma

įvairiausiais būdais — apsilankius banko skyriuje, internetu (ypač patogiu!) arba mobiliojo telefono pagalba.

Žmogus, kuris banke turi atsiskaitomąją sąskaitą gali neribotai ją papildyti grynais pinigais, išimti grynuosius pinigus iš sąskaitos, atlikti mokėjimo pervedimus į kitus Lietuvos ir užsienio bankus (nacionaline ir užsienio valiuta), gauti įplaukų kitų bankų, atsiskaityti už prekes ir paslaugas (pavyzdžiui, sumokėti mokesčius už komunalinius patarnavimus, studijas, kabelinę televiziją.), atlikti periodinius mokėjimus lėšų gavėjams; pasinaudojus tiesioginio debeto paslauga mokėti įmokas draudimui, įvairiausių paslaugų tiekėjams, pirkti ir parduoti valiutą, atlikti kitas reikalingas finansines operacijas. Žmonės, turintys atsiskaitomąją sąskaitą gali gauti banko debetinę kortelę, kuri leidžia atsiskaityti už prekes ir paslaugas arba išsiimti grynųjų pinigų iš bankomato. Kai kurios paminėtos finansų operacijos atliekamos nemokami, tačiau kai kurios gali būti apmokestinamos.

Tvarkant savo finansus labai praverčia banke atliktų operacijų išrašas. **Banko išrašas** — tai visų per tam tikrą laikotarpį atliktų finansinių operacijų ataskaita, kuri suteikia galimybę tiksliai žinoti, kas vyksta banko sąskaitoje ir patikrinti, ar bankas tiksliai atliko nurodymus bei matyti banko paslaugų kainas. Atsiskaitomosios sąskaitos banko išrašė nurodoma kada ir kiek bankomate išgryninta pinigų, atlikta pavedimų, apmokėta sąskaitų, atsiskaityta su nuolatinių paslaugų tiekėjais. Išrašė taip pat nuorodos ir visos pinigų įplaukos — darbo užmokestis, socialinės išmokos ar kitos gautos kitos įplaukos.

Atsiskaitomąją sąskaitą labai patogiu tvarkyti internetu. Taip pervesti pinigus ar apmokėti sąskaitas pigiau atėjus į banką, ir tai galima atlikti greitai ir patogiai. Beje, taip paprasčiau kaupti ir visą reikalingą finansinę informaciją apie savo pajamų ir išlaidų judėjimą.

Atsiskaitomasias banko sąskaitas nemokamai galima atsidaryti bet kuriame pasirinkto banko padalinyje, geriau arčiau namų. Kartais verta pasirinkti tą banką, kuriame yra darbdavio sąskaita, nes tada pinigai sąskaitą pasiekia greičiau. Verta pasidomėti ir tuo, ar pasirinktas bankas turi pakankamai platų bankomatų tinklą.

Norint atidaryti atsiskaitomąją sąskaitą reikia banke pateikti asmens dokumentą (pasą, asmens tapatybės kortelę ar vairuotojo pažymėjimą su nuotrauka). Jei sąskaita atidaroma nepilnamečiams, banke papildomai reikės pateikti ir abiejų tėvų pasus; vaiko gimimo liudijimą, banko patvirtintą abiejų tėvų sutarimą dėl vaiko turto tvarkymo. Jei sąskaita atidaryta vaikui nuo 14 iki 18 metų, tai tėvams sutikus, jis pats gali tvarkyti sąskaitoje esančias lėšas.

Šalia atsiskaitomųjų sąskaitų labai pravartu turėti ir indėlių sąskaitas. Indėliai - lankstus taupymo ir saugus pinigų laikymo būdas. Juose patogiu kaupti lėšas nenumatytiems atvejams ar didesniai pirkiniui. Pradinė suma — paprastai yra nedidelė, galima rinktis ir indėlio valiutą. Priklausomai nuo savo poreikių ir lūkesčių, galima rinktis skirtingų rūšių indėlius.

Indėliai laikomi viena nerizikingiausių pinigų kaupimo priemonių - nustatyta palūkanų norma bei tikslus indėlio terminas leidžia iš anksto žinoti gaunamas pajamas. Be to, indėliai laikomi bankuose ar kredito unijose yra apdrausti, todėl šioms finansinėms įstaigoms susidūrus su finansiniais sunkumais ar bankrutavus, indėlininkai savo pinigų nepraranda. Pagal Lietuvos indėlių ir įsipareigojimų investuotojams draudimo įstatymą visi banke laikomi indėliai iki 345 tūkst. litų yra apdrausti, tiesa, Lietuvoje draudžiami tik indėliai litais bei eurais (grąžinama 100 proc. indėlio iki minėtos sumos).

Kaupimo priemonės pasirinkimas priklauso nuo daugelio aspektų - kaupimo tikslų, norimo kaupti periodo, pageidaujamos prisiimti rizikos ir pan. Be to, rinkoje atsiranda vis daugiau „mišrių“ finansinių produktų, kuriuose derinami investavimas ir grąžintinų lėšų garantijos. Remiantis šiais skirtumais, indėliai skirstomi į dvi pagrindines rūšis — terminuotuosius bei kaupiamuosius (taupomuosius) indėlius. Pastaruoju metu populiarėja ir investiciniai indėliai.

Terminuotąjį indėlį privalu padėti pasirinktam nustatytam laikotarpiui ir už jį mokamos iš anksto numatytos per visą laikotarpį nekintančios palūkanos, kurių atsiimti kada panorėjus neprarandant palūkanų negalima. Tokio indėlio palūkanų dydis priklauso nuo sutarties trukmės, ir kuo ji ilgesnė, tuo tikėtinos didesnės palūkanos.

Jei numatoma, kad dalies kaupiamų lėšų gali prireikti kaupimo laikotarpiu, tada geriau pasirinkti **kaupiamąjį (taupomąjį) indėlį**. Toks indėlis suteikia galimybę periodiškai papildyti indėlio sąskaitą norima pinigų suma (kartais nustatoma minimali papildymo suma), o prireikus dalies lėšų, paprastai jas galima atsiimti nenutraukus indėlio sutarties ir nepraradus palūkanų. Kaupiamojo indėlio palūkanos yra skaičiuojamos nuo visos indėlio sąskaitoje esančios sumos. Tad jei vieną mėnesį indėlio sąskaitą papildyta keliais šimtais litų, jau kitą dieną po papildymo palūkanos bus skaičiuojamos nuo padidėjusios sumos. Tarkime, jei sąskaitoje yra 1000 litų ir jį papildoma dar 1000 litų, tai iš karto po to palūkanos skaičiuojamos nuo padidėjusios 2000 litų sumos.

Šiek tiek sudėtingesnė indėlių rūšis — **investicinis indėlis**. Palyginus su terminuotoju, investicinis indėlis suteikia galimybę gauti didesnes palūkanų pajamas, tačiau, jeigu vertybinių popierių rinkose prasideda nuosmukis, indėlininkas rizikuoja išvis negauti palūkanų, nors, priešingai nei įprasto investavimo metu tikro nuostolio ir nepatiria, mat jam garantuojama pagrindinė bankui patikima suma.

Bet kurios iš paminėtų taupymo sąskaitų pasirinkimas teikia daugiau naudos, nei santaupų laikymas namuose, nes bankas jei ne visiškai, tai bent iš dalies kompensuoja infliaciją, ilgainiui „graužiančią“ pinigus.

4 lentelė Skirtingų indėlių savybių palyginimas

	Terminuotasis indėlis	Kaupiamasis indėlis	Investicinis indėlis
Trukmė	Paprastai nuo 1 mėnesio iki 5 metų	Trukmė neribojama.	Gali būti įvairus, dažniausiai - 2–3 metai
Įmoka	Vienkartinė (papildymas negalimas)	Galimos papildomos įmokos	Vienkartinė
Palūkanų norma	Iš anksto numatyta pastovi palūkanų norma	Iš anksto numatyta pastovi palūkanų norma. Palūkanos perskaičiuojamos kasdien nuo visos indėlio sąskaitoje esančios sumos.	Palūkanos svyruoja pagal esamą rinkos padėtį.
Palūkanų ir sukauptos sumos mokėjimas	Palūkanos išmokamos periodiškai arba termino pabaigoje. Atgaunama 100 % sumos ir sukauptos palūkanos.	Palūkanos bei sukauptą sumą išmokamos termino pabaigoje. Prireikus dalį lėšų galima atsiimti nepraradus palūkanų ir nenutraukus indėlio sutarties. Atgaunama 100% sumos ir sukauptos palūkanos.	Palūkanos ir sukauptą sumą išmokamos termino pabaigoje. Bankas įsipareigoja išmokėti 100 % pradinės indėlio sumos nenutraukus sutarties prieš laiką.
Lėšų draudimas	Indėliai drausti iki 345 tūkst. litų.	Indėliai drausti iki 345 tūkst. litų.	Indėliai drausti iki 345 tūkst. litų.

Verta žinoti ir tai, kad indėlio sutartis galima sudaryti banko padaliniuose arba internetu. Šiuo atveju neretai galima tikėtis ir šiek tiek didesnių palūkanų.

4.2.Sąskaitos tvarkymas (pervedimai).

Banke atsidarius atsiskaitomąją sąskaitą, galima atlikti įvairias reikalingas finansines operacijas — gauti įplaukas, apmokėti už prekes ir paslaugas, padengti įsiskolinimus, pervesti pinigus kitiems asmenims. Paprastai visi veiksmai, kurie atliekami darbo dienomis iki 15 val. atliekami tą pačią dieną, o vėliau padaryti pervedimai gavėjo sąskaitą pasiekia kitą darbo dieną.

Lėšos, pervedamos į atsiskaitomąją banko sąskaitą, su kuria gali būti susieta debeto kortelė, yra įskaitomos ta valiuta, kuria gaunamos. Pinigus į kitą banko sąskaitą Lietuvoje galima pervesti ne tik banko padalinyje bet ir internetu. Tuo atveju pasirinkus nuorodą pervedimai (vietinis pervedimas) būtina užpildyti visus laukelius ir patvirtinti operacijas. Kai kuriais atvejais labai patogiu pasinaudoti tiesioginio debeto paslauga. Tokiu atveju pinigai jų gavėjui pervedami automatiškai nurodytu laiku, tereikia, kad sąskaitoje būtų reikiama suma. Tokios operacijos yra gerokai pigesnės.

Galima naudotis ir periodinio pervedimo paslauga. Dažniausiai taip pervedamos pensijos, draudimo, kredito grąžinimo ar lizingo įmokos. Mat tokiais atvejais yra pervedama visada vienoda suma, o įmokas tenka mokėti periodiškai. Naudojantis periodinio pervedimo paslauga galima mokėti už save arba už kitą asmenį, pervesti pinigus į sąskaitas Lietuvoje ir užsienyje. Pinigų pervedimo duomenis visada galima patikrinti sąskaitų išrašuose.

4.3.Atsiskaitymo paslaugų įkainiai

Galimybė atlikti saugius ir nebrangius mokėjimus yra šiuolaikinės efektyvios ekonomikos būtinybė. Kasdien atliekame daugybę visokių banko operacijų, tad renkantis banką labai verta pasidomėti įvairių paslaugų įkainiais, nes skirtinguose bankuose jie labai skiriasi, ir kai kuriuose bankuose gali tekti mokėti labai brangiai už tai, ką galima atlikti net nemokamai. Informaciją apie skirtingų bankų paslaugų įkainius apibendrina ir pateikia Lietuvos bankas, tad šio banko interneto svetainėje nuolat galima pasidomėti, ar pasirinkto banko įkainiai yra palankūs.

Paprastai atsiskaitomosios sąskaitos bankuose atidaromos nemokamai, tačiau gali tekti mokėti už sąskaitos tvarkymą. Lietuvos bankuose sąskaitos tvarkymo mokestis svyruoja nuo 0 iki 3 litų. Tiesa, negalima pamiršti, kad papildomai gali tekti mokėti už su sąskaita susietos mokėjimo kortelės aptarnavimą. Debetinės kortelės (apie jas plačiau bus kalba kitame skyrelyje) išdavimas gali kainuoti nuo 0 iki 15 litų, o jų aptarnavimas — nuo 10 iki net 21 lito per metus.

Grynujų pinigų tvarkymo operacijos apima grynujų pinigų operacijas banko skyriuje ir bankomatuose. Grynujų pinigų operacijos banko skyriuose – tai grynujų pinigų išmokėjimas iš sąskaitos ir įmokėjimas į jas. Gyventojams pinigų įnešimas į savo sąskaitas banko skyriuose ir bankomatuose (kai kurie bankomatai tokią paslaugą jau kuris laikas leidžia atlikti) yra nemokamas, tačiau norint gauti grynujų gali teikti šiek tiek sumokėti.

Tiesa, svarbu žinoti, kad gauti grynujų nemokamai galima tik savo banko bankomatuose arba kitų bankų bankomatuose, kurie tarpusavyje sutarę neimti mokesčio iš sistemai priklausančių bankų klientų. Pasirinkus kito banko ar kitos sistemos bankomatą už grynujų pinigų išėmimą gali tekti mokėti tam tikrą fiksuotą sumą ar tam tikrą procentą nuo išimamos sumos. Kai kurių bankų klientai už pinigų išgryninimą bankomatuose moka visais atvejais, jei negauna į sąskaitą darbo užmokesčio ar kitų lėšų pagal organizacijos sudarytą sutartį su banku. Taigi, prieš naudojantis bankomatu pravartu išsiaiškinti visas galimas situacijas ir rinktis pigiausią būdą.

Brangiausiai gyventojams gali kainuoti įvairūs — vietiniai ir į užsienį — pervedimai. Vietiniai pervedimai litais apima pervedimus banko viduje ir į kitas kredito įstaigas Lietuvoje, taip pat bankų skyriuose mokamas įmokas už paslaugas grynaisiais pinigais. Vietiniai pervedimai banko skyriuose 2012 metų pabaigoje kainavo nuo 1,5 iki 3 litų, o pervedimai į užsienį — nuo 35 iki 100 litų. Labai svarbu žinoti, kad tuos pačius pervedimus atliekant internetu jie bus gerokai pigesni. Taigi, vietiniai pervedimai internetu kainuos nuo 0,8 iki 1 lito, o į užsienį — nuo 20 iki 60 litų. Lietuvoje veikia ir mokėjimus į užsienį atliekanti mokėjimo bendrovė, kurioje lėšų pervedimas į užsienį kainuoja tik 0,69 lito. Toks platus kainų spektras akivaizdžiai rodo, kad prieš renkant, kaip ir kur atlikti reikalingą banko operaciją, labai verta pasidomėti plačiau.

Mokant už komunalines paslaugas papildomai kainuoja ir banko ar kitos mokėjimus priimančios institucijos (pavyzdžiui, pašto) paslaugos. Patogiausia jas atlikti internetu, nes jei banko skyriuje gali tekti mokėti ir 3 litus, tai mokant internetu mokėjimo kaina sumažėja iki 0,8 lito. Dar daugiau galima sutaupyti prisijungus prie mokėjimo sistemos „Viena sąskaita“. Ši sistema ne tik leidžia atlikti mokėjimus, bet ir kaupia visas žmogui išrašomas kas mėnesines sąskaitas, tad gerokai sumažėja grėsmė, kad kuri nors sąskaita liks neapmokėta.

Kiekvienam labai verta naudotis ir tiesioginio debeto paslauga. **Tiesioginis debetas** – tai tokia mokėjimo paslauga, kai mokėtoju sutikus paslaugos tiekėjas nustatytu laiku nusirašo lėšas iš mokačio žmogaus sąskaitos. Tai labai patogiu tiems, kurie atlieka pasikartojančius mokėjimus. Pagrindiniai tiesioginio debeto lėšų gavėjai yra telekomunikacijų, išperkamosios nuomos,

draudimo, apsaugos ir komunalines paslaugas teikiančios įmonės. Svarbu ir tai, kad tiesioginio debeto pasauga paprastai nemokama, ir nekainuoja brangiau nei 0,8 lito.

Kaip matome, banko paslaugos nėra pigios, tad tikrai verta pagalvoti, kaip joms skirti mažiau savo pajamų. Bankininkai sako, kad sumažinti bankų paslaugų įkainius būtų galima, jeigu gyventojai mažiau atsiskaitytų grynaisiais pinigais ir dažniau rinktųsi mokėjimo korteles. Bankų tyrimai rodo, kad išlaidos gryniesiems pinigams tvarkyti sudaro beveik trečdalį su mokėjimais susijusių sąnaudų, tad dalį grynųjų tvarkymo išlaidų bankai dengia iš pelningesnių labai populiarių elektroninių pervedimų. Taigi, jei dažniau būtų atsiskaitoma internetu ar kortelėmis, o rečiau grynaisiais, tai galima būtų reikalauti ir mažesnių banko paslaugų įkainių.

Kita vertus, Lietuvoje atsiranda vis daugiau bendrovių, kurios, nebūdamos bankais, teikia mokėjimo paslaugas ir tai daro gerokai pigiau. Kruopščiai savo biudžetus planuojantys gyventojai dabar gali rinktis, pavyzdžiui, neseniai mokėjimų rinkoje pradėjusią veikti sistemą „Viena sąskaita“, kur didžiausia galima mokėjimo paslaugos kaina yra tik 3 litai per mėnesį. Internetu ar telefonu šią paslaugą užsisakę gyventojai nurodo būsto, už kurio paslaugas ketina mokėti duomenis, po to iš pateikto paslaugų teikėjų sąrašo pasirenka tas įmones, kurių paslaugas pageidauja apmokėti. Apie pasirinkimą informuotos bendrovės sąskaitas už suteiktas paslaugas kas mėnesį perduoda mokėjimų bendrovei, kuri iš skirtingų teikėjų gautus duomenis sujungia į vieną dokumentą, kurį išsiunčia vartotojui. Kiekvieno mėnesio viduryje tokiu būdu suformuota sąskaita pasiekia vartotoją jo pasirinktu būdu — elektroniniu arba tradiciniu (šiuo atveju teks mokėti papildomą 1 litą pašto išlaidų) paštu. Ir tada vartotojui telieka apmokėti sąskaitą savo banko elektroninės bankininkystės sistemose vietiniu pervedimu. Beje, naudojantis šia mokėjimų sistema vienu pervedimu galima apmokėti net kelių namų ūkių sąskaitas iš bet kurios pasaulio vietos. Pageidaujant pateiktą sąskaitą galima apmokėti ir grynaisiais pinigais bankuose, spaudos kioskuose, pašto skyriuose.

Mokėjimo sistemos paslaugos tikrai nebrangios: vieno paslaugų teikėjo įtraukimas į vieną sąskaitą kainuoja tik 0,4 lito, o maksimalus vienos sąskaitos mokestis (jeigu įtraukiama 8 ar daugiau teikėjų), kaip minėta, tik 3 litai. Tokiu būdu tvarkant savo sąskaitas galima tiksliai žinoti, kiek iš tikrųjų kainuoja sumokėti visus kasmėnesinius mokesčius, stebėti, kiek pinga ar brangsta paslaugos, žinoti, kokioms paslaugoms išleidžiama daugiausiai. Visa tai galima matyti aiškiuose ir informatyviuose grafikuose.

4.4. Mokėjimo kortelės

Pastaraisiais metais įvairių mokėjimo kortelių skaičius gerokai viršijo Lietuvos gyventojų skaičių. Turi jas studentai, vis dažniau banko kortele naudojasi ir mokiniai.

Vis dėlto gaunant banke vienokią ar kitokią mokėjimo kortelę ir norint, kad jos ne tik siurbtų pinigus, bet ir duotų naudą, būtina pasvarstyti, kokia iš jų reikalingiausia, kiek kortelių verta turėti, kiek tai kainuoja. Prieš įsigyjant banko mokėjimo kortelę, verta tiksliai numatyti, kur ir kaip ja naudositės. Norėdami atrasti labiausiai savo poreikius atitinkančią kortelę, atsakykite į tokius klausimus.

- Kur naudosisios kortele — ar tik gauti grynųjų, apmokėti už pirkinius parduotuvėje, ar norėsiu ir pirkti internetu?
- Ar man reikia tokios, į kurią galima pervesti atlyginimą, stipendiją ar kitas įmokas litais?
- Ar man reikia kortelės, kurios sąskaitoje pinigus tvarkysiu ne tik litais, bet ir valiuta (jei, pavyzdžiui, dažnai keliauju)?
- Ar kortelės sąskaitoje esančiais pinigais leisiu naudotis ir kitiems šeimos nariams?
- O gal reikia kreditinės kortelės, kuri leistų naudotis banko paskola?
- Ar verta įsigyti specialią kortelę pirkiniams internetu apmokėti?

Banke įsigyti kortelę gali kiekvienas pilnametis (nors tam tikromis sąlygomis kortelės išduodamos ir sulaukusiems 14 metų) Lietuvos gyventojas, kuris įsipareigoja apmokėti už jos aptarnavimą. Norint gauti kortelę, reikia kreiptis į pasirinkto banko artimiausią skyrių. Privalu pateikti asmenis dokumentą (studentams dar ir studento pažymėjimą), o vaikai nuo 14 iki 18 metų, pageidaujantys gauti banko kortelę į banką turėtų turi atvykti su tėvais).

Mokėjimo kortelės yra kelių rūšių — debetinės, kreditinės ir virtualios, skirtos mokėjimams internete atlikti.

Debetinės (mokėjimo) **kortelės** skirtos apmokėti pirkiniams ir paslaugoms, paimti grynuosius pinigus iš bankomatų (kai kuriais atvejais nedideles grynųjų sumas galite gauti ir didesniuose prekybos centruose). Šios kortelės padeda naudotis tais pinigais, kurie jau yra sukaupti sąskaitoje banke. Šių kortelių turėtojai naudojasi ne kortelę išdavusio banko, o savo pinigais, tad turint tokią kortelę negalima išleisti daugiau, nei yra sąskaitoje banke. Naudojantis šia kortele, pinigai iš karto yra nurašomi iš kortelės turėtojo sąskaitos banke ir papildo prekių ar paslaugų pardavėjo sąskaitą. Debetine kortele patogiu naudotis parduotuvėse (ypač didesniuose centruose, kai perkama ilgesniam laikui), kavinėse, degalinėse. Debetinės kortelės ypač patogios, nes jų turėtojams nereikia nešiotis didelės pinigų sumos, o tai tikrai nesaugu. Jomis tinka ir keliaujant: nereikia vežtis grynųjų, o reikalingos valiutos, turint kortelę, galima gauti bankomate už gerokai

palankesnę keitimo kursą.

Naudojantis debetinėmis kortelėmis labai svarbu stebėti savo išlaidas, priešingu atveju netikėtai galima pamatyti, kad pinigai sąskaitoje baigėsi. Tai padaryti nėra sudėtinga, mat kortelių turėtojai visada gauna iš pardavėjo ar bankomato čekius, kuriuos verta saugoti, o išlaidas įtraukti į savo pajamų-išlaidų apskaitą ir taip visada žinoti, kiek esama kortelės sąskaitoje. Beje, bankomatai, kurie priklauso kortelę išdavusiam bankui, teikia ir informavimo paslaugų – norint išspausdinti ne tik sąskaitos likutį, bet net kelių paskutiniųjų operacijų aprašus.

Išduodamas **kreditinę kortelę** bankas tam tikra forma suteikia kortelės turėtojui paskolą, kurios dydis priklauso nuo daugelio dalykų – kortelės turėtojo pajamų, jau turimų finansinių įsipareigojimų dydžio, kredito istorijos (ar visada tinkamai ir laiku gražino paimtas paskolas) ir panašiai. Akivaizdu, kad gauti kreditinę kortelę gerokai sudėtingiau. Neverta pamiršti, kad kreditinių kortelių turėtojai privalo bankui gražinti ne tik tuos pinigus, kuriuos išleido pirkdami, bet ir palūkanas. Tiesa, esama tokių kreditinių kortelių, kurių turėtojai nemoka palūkanų už paimtus pinigus, jei visus įsiskolinimus padengia iki nustatyto termino. Taigi, kredito kortelės paskola — tai galimybė apmokėti už pirkinius ir tada, kai atsiskaitomojoje sąskaitoje pinigų nepakanka. Kreditinių kortelių turėtojai neretai turi ir tam tikrą draudimą (sveikatos ar nelaimingų atsitikimų kelionėje, bagažo praradimo ir pan.).

Kreditinės ir debetinės kortelės skiriasi ne tik savo turiniu, bet ir forma. Debetinės kortelės — tai yra nedideli plastiko gabalėliai, kuriuose nurodytas savininko vardas ir pavardė, kortelės numeris, jos galiojimo laikas, banko, kuris išdavė kortelę, pavadinimas, kortelės pavadinimas (dažniausia naudojamos Visa ir MasterCard). Kitoje kortelės pusėje yra jos turėtojo parašas.

Kreditinėje kortelėje jos turėtojo vardas, pavardė ir kortelės numeris, skirtingai nei debetinėje kortelėje, yra iškilūs. Kitoje kortelės pusėje yra ir 7 skaičių kombinacija, kuri neretai naudojama kaip kortelės turėtojo identifikavimo kodas (pavyzdžiui, kai atsiskaitoma internetu, užsakomas viešbutis ir panašiai).

Tiek debetinių, tiek kreditinių kortelių turėtojams bankas, įvertinęs jų finansines galimybes, gali suteikti tam tikrą paskolą — kredito limitą. Ir tai reiškia, kad klientas gali naudotis didesniu pinigų kiekiu, nei yra jo sąskaitoje. Palūkanos šiuo atveju mokamos tik už faktiškai panaudotą pinigų sumą.

Apmokant pirkinius kredito iki nustatyto termino šią skolą bankui reikia gražinti, tai yra į kortelės sąskaitą įmokėti tą sumą, kuri padengtų įsiskolinimą. Bankai praktiškai visada nustato ribą, iki kurios galima skolintis kredito kortele. Svarbu žinoti ir tai, kad pinigų gryninimo operacijos, jei jos atliekamos kredito kortele, yra gana brangios ir siekia kelis procentus nuo išgrynintos sumos. Atsiskaitant parduotuvėse, restoranuose ir pan., kortelės savininkui papildomi

mokesčiai paprastai neskaičiuojami.

Kredito kortelės sąskaitoje atsiradus įsiskolinimui, bankas skaičiuoja palūkanas už įsiskolintą sumą. Palūkanų dydis priklauso nuo banko ir kortelės atmainos. Paprastoms kredito kortelėms taikomos apie 15 proc. metų palūkanos už įsiskolinimą neviršijus kredito limitu. Viršijus kredito limitą, bankai paprastai skaičiuoja gerokai didesnes palūkanas už įsiskolinimo sumą.

Kaip gražinama kredito kortelės paskola? Kreditas kredito kortelių sąskaitose turi būti padengtas iki mėnesio pabaigos arba kitos mėnesio dienos, kurią nustato bankas. Kortelės savininkas iki nustatytos datos į savo kortelės sąskaitą turi pervesti sumą, kuri dengia jo įsiskolinimą.

5 lentelė Kortelių rūšys ir jų savybės

Kortelių rūšys	
Debetinės	Kreditinės
Naudojatės savo pinigais banko sąskaitoje	Naudojatės banko suteiktu kreditu
Pinigai iš sąskaitos nurašomi akimirksniu – „Mokate dabar“	Mokama pinigais, kurie dar tik bus uždirbti
Įsigyti labai paprasta	Įsigyti sudėtingiau – didesni banko reikalavimai
Saugu, nes nereikia nešiotis grynųjų pinigų	Brangesnės, kainuoja palūkanos (ne visada), viršijus nustatytą limitą galimos didesnė palūkanos, baudos
Pigesnės nei kreditinės	
Labai praverčia kelionėje	

Nors kortelės yra tikrai saugi atsiskaitymo priemonė, vis dėlto reikia laikytis ir tam

tikrų taisyklių. Niekada negalima šalia kortelės saugoti užrašyto identifikacinio kodo (keturių skaičių rinkinio, kuris leidžia atlikti operacijas). Praradus kortelę, būtina iš karto apie tai telefonu, kuris paprastai yra išspausdintas kortelėje (šį numerį verta turėti mobiliojo telefono adresų knygelėje), informuoti banką. Bankas, gavęs pranešimą, blokuoja prarastos kortelės sąskaitą, nors paprastai už prarastos kortelės paskelbimą negaliojančia taikomas mokestis. Prarasta kortelė yra pakeičiama nauja, kurioje įrašytas tas pats kortelės galiojimo laikas kaip ir prarastosios.

Verta žinoti ir tai, kad nors mokamoji kortelė yra patogi atsiskaitymo priemonė, bet tikrai ne pati geriausia taupymo priemonė. Kortelėje verta laikyti sumą, kuri tik šiek tiek viršija pagrindines įprastas mėnesio išlaidas. Kitus pinigus verta pervesti, pavyzdžiui, į kaupiamojo indėlio sąskaitą (labai patogiu būdu tai padaryti internetu, kur netgi galima nustatyti specialią paslaugą, kad pinigai būtų nurašomi nustatytu laiku automatiškai). Taip iš anksto apsisaugoma nuo neprotingų išlaidų, kita vertus, dar uždirbama palūkanų. Tokiu būdu per kelerius metus galima sukaupti ir nemenką sumą.

5. SKOLINIMASIS. TAUPYTI AR SKOLINTIS?

Artėjant atostogų sezonui ar didžiosioms metų šventėms padaugėja pasiūlymų skolintis vartojimui — išsimokėtinai įsigyti kelionę, naujos buitinės technikos ar baldų. Kartais ir be papildomų pardavėjų raginimų, kai pritrūksta pinigų ką nors įsigyti, kyla pagunda pasiskolinti. Vis dėlto vertinant dilemą tarp norų ir galimybių, pirma reikia įvertėtų patį poreikį skolintis arba, kitaip tariant, paskolos tikslą, ir gerai apgalvoti paskolos kainą bei grąžinimo mechanizmą. Paskola pati savaime nėra nei blogas, nei geras dalykas. Tai – tik finansinė priemonė, kuria gali būti tinkamai arba netinkamai pasinaudota, tad prisiimant bet kokį finansinį įsipareigojimą reikia vadovautis protu. Vienas Merfio dėsnių skelbia, kad norint gauti paskolą pirmiausia bankui reikia įrodyti, kad jokios paskolos tau iš viso nereikia. Tiesos esama: sprendamas finansines problemas ir tikėdamasis banko paramos, turėsite sutikti su ganėtinai plačia savo finansinės padėties analize, kurią atliks bankas. Bankas taip pat bandys įvertinti ir jūsų ateities perspektyvas gauti dabartines pajamas. Akyliau vertindamas, bankas padeda ir jums – apsaugo nuo neprotingų finansinių įsipareigojimų, kurie gali pridaryti bėdų neskubėti ir viską gerai paskaičiuoti.

Paskola – rimtas finansinis įsipareigojimas, tad jos grąžinimo galimybes vertina ir ją suteikianti institucija (bankas, išperkamosios nuomos bendrovė), ir tas, kuris tos paskolos pageidauja. Kas geriau už patį paskolos gavėją žino, kokie artimiausi šeimos planai, ar nėra problemų darbe, kurios gali virsti darbo netekimu, kokios asmeninės išlaidos ar skolos ir panašiai? Kita vertus, jei jau kreditorius (tas, kuris teikia paskolas) atsisako ją suteikti, tai matyt reiškia, kad gali būti problemų, ir bent šį kartą skolintis neverta.

Prieš padedant parašą ant paskolos sutarties, reikėtų prisiminti paprastą principą – skolintos lėšos turi kurti vertę. Nevalia pamiršti, kad skolintis itin dažnai reiškia tik tai, kad dabar nesutaupius gali teikti taupyti ateityje. Kadangi skolą teks grąžinti iš būsimų pajamų, tai paskola prasminga tuo atveju, jeigu ji bent potencialiai leidžia tikėtis, kad ja pasinaudojus bus sutaupyta arba gautos didesnės pajamos ateityje. Jei manoma, kad pasiskolinti pinigai sukurs pridėtinės vertės (išsilavinimas, būstas, verslas), tai tada skolintis gali būti protinga. Pavyzdžiui, jei skolinamasi studijoms, ši suma yra investicija į išsilavinimą ar amatą, o tai didina tikimybę gauti gerą darbą ir didesnę darbo užmokestį, o tai, be kita ko, reiškia ne tik įdomesnį gyvenimą, bet ir tai, jog paskolą grąžinti bus lengviau. Labai panašiai skolintis skalbiklei gali būti prasminga, jei paskaičiavus, kiek ši paslauga kainuoja ją perkant (pavyzdžiui, nešant skalbinius į cheminę valyklą) ir įvertinus

skalbiklės naudojimo laikotarpį, bendra paskolos kaina (šio buitinio prietaiso kaina ir paskolos palūkanos) pasirodys galimai mažesnė, nei paslaugos pirkimas. Tuo tarpu, jei skolintos lėšos panaudojamos, pavyzdžiui, madingai aprangai įsigyti, tai situacija jau kitokia. Vos apsirėdžius taip trokštas rūbas jau bus dėvėtas, o jo vertė kas dieną mažės. Tačiau paskola, kurią reikia gražinti, dėl to juk nesusitrauks.

Finansininkai atkreipia dėmesį ir į tai, jog vartotojui apsimoka skolintis vartojimui tik tuomet, kai jis ilgą laiką nekeičia savo elgsenos, sugeba taip suderinti savo pajamas ir išlaidas, kad mėnesio gale lieka šiek tiek laisvų lėšų. Skolinantis būtina pagalvoti ir apie tai, kaip bus padengtos skolos, jei, pavyzdžiui, netekus darbo bus prarastos pagrindinės pajamos. Norint sumažinti panašią neigiamo scenarijaus riziką prieš skolinantis verta pabandyti sukaupti tam tikrą rezervą ar apgalvoti, ką panašiu atveju būtų galima parduoti ar kokių papildomų pajamų prasimanyti.

Ypač prasta praktika išgirdus neigiamą banko atsakymą, skubėti į vadinamąją greitųjų paskolų bendrovę, kuri teikia paskolas už labai dideles palūkanas. Verta rimtai pagalvoti, kad jeigu jau bankas nenori skolinti santykinai pigiai, tai ar būsi pajėgus gražinti neaplyginamai brangesnę paskolą? Beje, ji brangesnė būtent todėl, kad greitųjų paskolų bendrovės neskiria tiek dėmesio savo kliento mokumui įvertinti. O netinkamai įvertinus riziką galima ir tokia situacija, kai 10 litų skola virsta 1000 litų pradelsta suma.

Įvertinti savo sugebėjimą gražinti paskolą labai padeda tai, ar ir kiek, atrodo, būtinam pirkiniiui jau sukaupta lėšų iki tol, kol prašoma paskolos. Neblogas patarimas pradėti rimčiau galvoti apie skolinimąsi tik tada, kai neliečiant pinigų, atidėtų nenumatytiems įvykiams, jau sukaupta bent pusė būsimo pirkinio sumos: jei žmogus sugebėjo uždirbt ir sutaupyti pusę sumos, realu, kad ir kitą pusę sumos su palūkanomis sugebės gražinti. Didesnė pradinė nuosava investicija – mažesnis įsipareigojimas bankui, mažesnė rizika, mažesnis ir finansinis spaudimas.

Paskolų davėjai (skolintojai ar kreditoriai) gali teikti paskolas, nes skolininkai paimtus pinigus gražina ir dar moka tam tikrą komisinį mokestį, vadinamą palūkanomis. Skolintojai nustato potencialaus paskolos gavėjo gebėjimą ir galimybes gražinti paimtus pinigus ir reikalaujami atitikti tam tikras sąlygas bando išvengti rizikos. Tačiau tik pats paskolos gavėjas turi nuspręsti, ar paskolos kaina ir laikotarpis, kuriam imama, daro ją prasmingą ir naudingą. Mokestis paskolos davėjui vadinamas **palūkanų norma**. Ji sudaro tam tikrą gautų lėšų procentą.

Prieš kreipiantis banko paskolos, pirmiausia būtina nuspręsti, kam reikia pinigų. Jau minėta, kad skolintis vertėtų tik tada, kai kalbama apie tikrai svarbius dalykus. Dabar Lietuvos bankuose jau

galima gauti paskolą, kai nereikalaujama iš karto pasakyti, kur bus išleisti pinigai (pavyzdžiui, gavus kredito kortelę ar imant vartojimo paskolą), tačiau vis tiek verta rimtai pasvarstyti, ar tikrai reikia pirkinio. Nevertėtų pamiršti, kad kainuoja ne tik daiktas ar paslauga, kainuoja ir pinigai. Taigi skolintais pinigais įsigyta prekė vis tiek bus brangesnė. Būtent todėl kartais verta malonumams lėšas sukaupti, pavyzdžiui, banko kaupiamajame indėlyje. Tada trokštama prekė bus net santykinai pigesnė, nes bankas palūkanas mokės jums, ir jei infliacija nesuris, netgi net atsiras nedidelis pelnas. Kita vertus, kas mėnesį bankui pervedant tam tikrą pinigų sumą, galima pabandyti realiau įvertinti savo galimybes tinkamai, drausmingai ir laiku atsiskaityti su banku, jei jau tikrai ketinama ateityje imti paskolą.

Kartais skolinamasi ir iš gerų pažįstamų, draugų ar giminių, kurie dažniausiai skolina be palūkanų. Tai žinoma, teigiamas dalykas, vis dėlto specialistai pataria tokių finansinių tarpusavio įsiskolinimų vengti – dėl jų neretai nutrūksta net didžiausios draugystės. Beje, ir šiuo atveju nepamirškite, kad paskola turi būti tinkamai įforminta. Taigi, imdami paskolą visada pateikite sau mažiausiai keturis klausimus:

- Kiek galiu pasiskolinti?
- Kiek tai kainuos?
- Kada turėsiu išsimokėti?
- Kas bus, jei nesugebėsiu įvykdyti įsipareigojimų?

Vertinant savo galimybes pasiskolinti kiekvienas turi žinoti ir keletą rodiklių, kurie yra savotiški finansinio kelio ženklai įspėjantys, kai situacija darosi pernelyg pavojinga.

Pirmas ir, jei jau kalbame apie paskolas, prieštaringas dalykas yra būtinybė turėti tam tikrą neliečiamą lėšų atsargą nenumatytiems įvykiams. Viena vertus, atrodo neracionalu skolintis, jeigu turima santaupų, nes tai reiškia, kad nors įmanoma daiktą įsigyti pigiau, nemokant palūkanų, pasirenkamas brangesnis kelias. Kita vertus, vargu ar labai logiška atsargas, kurios atidėtos nenumatytiems dalykams, paskirti tam, ką galima ir būtina planuoti, ir taip dar labiau padidinus savo einamąsias išlaidas, bėdai ištikus įkristi į dar gilesnę duobę. Taigi, reikalavimas turėti tam tikrą 3-5 mėnesių einamųjų išlaidų atsargą yra logiškas ir jo sąskaita nevertėtų finansuoti kitų išlaidų.

Pravartu apskaičiuoti ir **likvidumo rodiklį**, kuris rodo likvidaus (piniginio arba lengvai į pinigus paverčiamo turto) ir įsipareigojimų santykį. Jeigu šis rodiklis didesnis už 1, tai trumpalaikiai įsipareigojimai bus įvykdyti. Kuo šis rodiklis didesnis, tuo geresnis likvidumas, ir tuo lengviau

žmogus vykdys savo įsipareigojimus. Tuo atveju, kai įsipareigojimui viršija turtą, asmuo yra nemokus. Tai nereiškia, kad toks žmogus nesugebės padengti einamųjų mokėjimų, vis dėlto jeigu skubiai nebus padidintos pajamos ir/ar sumažintos išlaidos, gali nebeužtekti pinigų apmokėti visus prisiimtus įsipareigojimus.

Galima apskaičiuoti ir vadinamąjį **skolos aptarnavimo rodiklį**. Pragyvenimo išlaidas (būtinus mokėjimus) padalinę iš įmokos už paskolas sužinosime, kiek uždirbama 1 litui, mokėtinam už paskolą ir priskaičiuotas palūkanas arba santykį tarp pragyvenimo išlaidų ir mokėjimų už naudojimąsi paskolomis. Kuo šis rodiklis aukštesnis, tuo lengviau galima gražinti paskolą. Jeigu rodiklis lygus 1, tai reiškia, kad visos pajamos susimokėjus privalomus (pavyzdžiui, komunalinius mokesčius) turi būti mokamos už prisiimtus įsipareigojimus. Jeigu santykis mažesnis už 1, tai reiškia, kad gaunamų pajamų paskoloms gražinti nepakanka. Kreditavimo specialistai mano, kad šis rodiklis turėtų būti nors 3, tačiau kuo jis didesnis, tuo geriau: paskoloms apmokėti atitiks mažesnė pajamų dalis.

Dar vienas rodiklis, kuris gali padeda įsivertinti savo finansinę situaciją, tai visų įsipareigojimų ir viso turto santykis. Šis skolos rodiklis parodo, kokia skola tenka 1 litui turto. Kuo šis rodiklis mažesnis, tuo saugesnė kliento finansinė padėtis. Paprastai manoma, kad pakankamą saugumą gali rodo mažesnė, nei 0,5 rodiklio reikšmė.

Jeigu vis dėlto nenorima imtis tokių iš pirmo žvilgsnio ganėtinai sudėtingų skaičiavimų, verta žinoti bent vieną taisyklę. Jokiu būdu nebesiskolinti, kai mokėjimai už paskolas pradeda viršyti trečdalį pastovių mėnesio pajamų.

Kaskart svarstydami, ar sudaryti naują vartojimo kredito sutartį:

- **Įvertinkite ir nenumatytas išlaidas.** Ką darysite, jeigu neteksite darbo? Kas bus, jei netikėtai sušlubuos sveikata ir prireiks ilgo gydymo? Iš kokių pajamų padengsite kreditą, jeigu aplankys kokia nesėkmė?
- **Išanalizuokite daugelį pasiūlymų.** Nuėję į vieną banką ir gavę pasiūlymą, neskubėkite. Pasidairykite po kitus, gal ten mažesnės palūkanos? Gal palankesnės kitos skolinimosi sąlygos?
  - **Nepasiduokite reklamai.** Pirkite tik tada, kai tikrai žinote, kad to ar kito daikto išties reikia ir jis, kur užkištas, nedulkės. Pirkite tik tada, kai pajėgiate

sumokėti už savo troškimus. Ir pirkite tada, kai išsiaiškinote, kad už savo pinigus įsigyjate tikrai patikimą daiktą, kuris nesuges anksčiau, nei išmokėsite skolą.

5.1. Vartojimo kreditai ir išperkamoji nuoma

Skolinantis vartojimui (santykinai nedideles sumas ir nelabai ilgam laikotarpiui) galima pasinaudoti keliais skirtingais finansavimo būdais: kredito kortele, vartojimo paskola, išperkamoji nuoma. Bendra tokių paskolų savybė ta, kad už vartojimo paskolas negali būti įkeičiamas nekilnojamas turtas.

Pigiausia ir patogiausia skolintis kredito kortele, tiesa tik tuo atveju, jeigu pinigus galima grąžinti iš kito mėnesio pajamų. Nors metų palūkanos už kredito kortele pasiskolintas lėšas yra didžiausios, tačiau šiuo atveju nėra specialių paskolos administravimo išlaidų (neskaitant kortelės aptarnavimo mokesčio), o neretai su banku atsiskaičius per nurodytą dienų skaičių, neskaičiuojamos jokios palūkanos. Skolinantis kredito kortele, kaip ir visais kitais atvejais, svarbu neperžengti trečdaliao mėnesio pajamų dalies, kurį gali būti skiriama paskoloms dengti.

Skirtingai nei vartojimo paskolos atveju, kredito limitą mokėjimo kortelėje bankas suteikia nereikalaujamas sutuoktinio sutikimo, o taip pat kokio nors paskolos grąžinimo garanto. Beje, būtent tai ir lemia, kad už tokias paskolas prašoma didesnių, nei vartojimo ar būsto paskolos atveju, palūkanų. Už kredito limitus kortelių sąskaitose visada nustatoma fiksuota palūkanų norma, kuri nekintą visą laiką, kol naudojama kortele.

Jei skolinamasi brangesniam daiktui, o paskola gali būti išmokėta per ilgesnį laiką (kelis mėnesius ar net metus), tada geriau pasirinkti vartojimo kreditą. Lietuvos bankai siūlo vartojimo kreditus, paprastai skirtus nedideliam remontui, sudėtingesnei namų įrangai įsigyti, atostogoms, brangesnėms medicinos paslaugoms apmokėti ar panašiai. Daugelį tokių pat prekių ar paslaugų taip pat galima įsigyti išperkamosios nuomos būdu. Kuo skirias šios dvi finansavimo priemonės?

Vartojimo kreditus gyventojams teikia bankai. Paprastai lengviau tokią paskolą gausite banke, į kurią pervedamos pastovios pajamos, pavyzdžiui, darbo užmokestis, nes banko darbuotojai gali matyti, kaip, iš kokių šaltinių ir kiek pastoviai gaunate pajamų, ar tinkamai atsiskaitote su komunalinių paslaugų tiekėjas, ar neturite kokių didesnių įsiskolinimų. Vartojimo paskola grąžinama ir palūkanos mokamos kiekvieną mėnesį lygiomis sumomis, kurios nurašomos iš sąskaitos banke arba banko išduotos mokėjimų kortelės.

Lietuvos įstatymai nurodo, kad už vartojimo paskolas turi būti mokamos palūkanos, jos negali būti sudarytos trumpesniam, nei 3 mėnesių laikotarpiui, ir jos turi būti ne mažesnės, nei 1000 litų. Norint sužinoti, kurio banko teikiamos vartojimo paskolos yra pigiausios, reikia palyginti bendrą paskolos kainos metinę vertę (ji privalo būti nurodyta kredito sutartyje). Apskaičiuojant visą (bendrą) kredito kainą reikia sudėti visas paskolos gavėjo išlaidas:

- palūkanas;
- paskolos suteikimo ir naudojimosi mokesčius;
- įvairias galima draudimo ir kitas įmokas, kuriomis bandoma garantuoti paskolos gavėjo mokumą.

Nors išduodami vartojimo paskolas bankai neprašo (o ir neturi teisės prašyti) užstatyti nekilnojamąjį turtą, tačiau jie gali paprašyti sutuoktinio ar kito asmens laidavimo, gyvybės draudimo, kito užstato. Beje, vartojimo paskolų sutartį turi pasirašyti abu sutuoktiniai ir jie abu kartu prisiima ir visą atsakomybę už suteiktą paskolą.

Vartojimo paskolos suma priklauso nuo kliento šeimos gaunamų pajamų, turimų įsipareigojimų, paskolos grąžinimą garantuojančių priemonių ir dažnai prasideda nuo 5000 litų. Vartojimo paskolų palūkanos paprastai yra mažesnės už kreditą kredito kortelių sąskaitose, bet didesnės, nei už ilgalaikes būsto paskolas.

Savotiška vartojamojo kredito forma gali būti laikomos ir **kredito linijos**. Šiuo atveju banko klientas gali bet kada jam suteikto limitu ribose pasiimti reikalingą pinigų sumą ir grąžinti, kai tik nori. Sutarčiai pasibaigus privaloma grąžinti visas lėšas, na o palūkanos mokamos tik už faktiškai panaudotas lėšas.

Pirkimas išsimokėtinai – tai dar viena finansinė paslauga, kuria pasinaudoję klientai gali pradėti naudotis norimu daiktu anksčiau, nei už jį visiškai sumokėta. Gyventojai dažniausiai išsimokėtinai įsigyja ilgo naudojimo prekes — automobilius, sudėtingą ir brangią buitinę techniką, nors gana populiarius ir turizmo ar sveikatos paslaugų išsimokėtinai pirkimas.

Perkant išsimokėtinai nereikia taupyti ir nereikia laukti, tereikia turėti dokumentą ir (ne visada) tam tikrą pradinę įmoką. Nebūtina net į banką keliauti, mat sutartį apiformina prekės pardavėjas, kuris bendradarbiauja su finansų institucija, kuri teikia panašias paslaugas. Kai prekė įsigyjama pagal išperkamosios nuomos sutartį, įprastai veikia trys šalys: prekės pardavėjas, pirkėjas ir finansų institucija (dažniausiai lizingo bendrovė). Pavyzdžiui, buitinės technikos parduotuvėje

išsimokėtinai, t. y. išperkamosios nuomos būdu, norima įsigyti naują šaldytuvą. Jeigu šaldytuvo pardavėjas bendradarbiauja su lizingo bendrove, kuri teikia išperkamosios nuomos paslaugas, tai ta lizingo bendrovė perka šaldytuvą iš pardavėjo ir leidžia jį naudoti pirkėjui, kuris nori turėti naują šaldytuvą. Pastarasis už tai kas mėnesį mokės dalį šaldytuvo kainos ir nustatytas palūkanas, o visiškai atsiskaitęs taps šaldytuvo savininku.

Perkant išsimokėtinai paprastai prekės draudžiamos. Draudimo suma pridedama prie mažmeninės prekės kainos, išskaidoma ir mokama lygiomis dalis. Perkant išsimokėtinai palūkanos skaičiuojamos nuo pagrindinio skolos likučio. Paprastai sumokėjus už prekę greičiau, negu nurodyta sutartyje, palūkanos už likusius mėnesius neskaičiuojamos. Sudarant pirkimo išsimokėtinai sutartį, taip pat gali būti mokamas sutarties mokestis.

Imant vienokios ar kitokios formos vartojimo paskolą verta žinoti keletą dažniau vartojamų sąvokų, kurios gali labai praversti vertinant pasirinkto kredito galutinę kainą. **BVKKMN (bendra vartojimo kredito kainos metinė norma)** – tai procentais išreikštas dydis, kurį reikės mokėti už suteiktą kreditą, įskaitant palūkanas ir visus su paslaugos suteikimu bei naudojimu susijusius mokesčius, skaičiuojamus per metus. Kuo mažesnė BVKKMN, tuo mažesnė bendra kredito kaina. Labai svarbu žinoti ir **bendrą mokamą sumą**. Tai yra suteikto vartojimo kredito ir bendros vartojimo kredito kainos (palūkanų, sutarties mokesčio, taip pat kitų su vartojimo kreditu susijusių išlaidų, pavyzdžiui, draudimo) suma.

6 lentelė Vartojimo paskolos ir išperkamosios nuomos skirtumai

Vartojimo paskola	Išperkamoji nuoma
Paprastai trumpalaikė (iki 5 metų) Norint gauti nereikia įkeisti savo turto Nebūtina atsiskaityti, kas perkama Pinigus galima leisti savo nuožiūra Paprastai brangesnė, nei išperkamosios nuomos paslaugos Įsigytos prekės savininku žmogus tampa išsyk, kai už ją užmoka	Paprastai trumpalaikė (sutartis galioja iki tol, kol galutinai atsiskaitoma su finansų institucija) Kol neišmokėta visa skolos suma prekės savininkas yra finansų institucija Finansų institucija žino, kokiam tikslui skiriami pinigai

Norint protingai pasinaudoti vartojimo paskola ar išperkamąja nuoma, verta atsakyti į šiuos klausimus:

- Ar tikrai pirkinys toks būtinas tuoj pat, kad vertėtų imti paskolą ir mokėti už ją brangiau?
- Ar aišku, kiek iš tikrųjų kainuos paskola (kiek litų bus sumokėta skolintojui per visą paskolos laikotarpį už gautus pinigus ir administravimo mokesčius)?
- Ar tikrai aišku, kiek kainuoja paskolą? Jei skolintojas palūkanų normą nurodo per mėnesį (taip palūkanų norma psichologiškai atrodo mažesnė), visada paverskite ją metų palūkanų norma. Tai galima padaryti mėnesio palūkanų norma padauginant iš 12 ir tada palyginkite paskolos kainą su kitų skolintojų kainomis. Tarkime, jei metams skolinamasi 5 tūkst. litų už 9 proc. metų palūkanų, tai mėnesinė įmoka bus 474 litai, o per visą laiką bankui teks atiduoti ne tik 5000 litų, bet ir papildomai dar šiek tiek daugiau nei 250 litų.
- Ar sužinojote visas sąlygas iš visų prieinamų skolintojų ir pasirinkote geriausią variantą?
- Ar tikrai sugebėsite imtis papildomos finansinės naštos? Nepamirškite, visi įsipareigojimai neturėtų viršyti trečdalis jūsų mėnesio pajamų.

Kartais vartojimo paskoloms priskiriamos ir paskolos, kurios skirtos studijoms apmokėti, nes, kaip ir jau išvardintos finansavimo formos jos suteikiamos be užstato. Vis dėlto vertinant iš žmogaus perspektyvos tokios paskolos skiriasi iš esmės, mat savo turiniu jos yra ne vartojimo, o investicinės paskolos, kurių dėka didinamas žmogiškasis kapitalas, tad ateityje gali žmogui garantuoti didesnes pajamas, taigi, ir lengvesnį pajamos grąžinimą.

5.2 Įsiskolinimai ir jų valdymas

Žmogaus finansinė atsakomybė — tai jo valia ir sugebėjimas laiku padengti net ir iš pažiūros mažiausius įsiskolinimus. Vis dėlto kartais atsitinka ir taip, kad dėl įvairiausių priežasčių (netinkamai įvertintos ateities perspektyvos, liga, darbo praradimas) žmogus nebesugeba laiku atsiskaityti su tais, kurie jam suteikė paskolą ar paslaugų.

Finansinių įsipareigojimų nevykdymas paprastai reiškia, jog nebuvo sumokėta sutartu laiku, nebuvo sumokėta visa suma, kurią tuo ar kitu metu reikėjo padengti, apskritai nebuvo sumokėta arba tai atlikta netinkamu būdu. Už finansinių įsipareigojimų nevykdymą dažniausiai taikomos finansinės (baudos, delspinigiai) sankcijos, nors kartais paskolų davėjai imasi ir ne finansinių priemonių, pavyzdžiui, turto konfiskavimo.

Ką daryti, kai vis dėlto mokėti paskolų įmokų tam tikru metu neįmanoma? Asmeninių finansų specialistai nurodo 6 dalykus, kurių niekada nevertėtų daryti, jeigu skolos vis dėlto labai prisilgė:

- Niekada negalima imti naujų brangių (pavyzdžiui, greitųjų paskolų bendrovių) kreditų tam, kad padengti pigesnių paskolų įmokas, nes tai reiškia viena — bendra paskolos apimtis tik didėja.
- Bandyti mokėti tik dalį nustatytos sumos (nors tai ir geriau, nei nieko) tikintis, kad ateityje padėtis pagerės ir paskolą pavyks išmokėti. Taip paskola nesitraukia, o gali (jei bankas pradės taikyti baudas ir/ar delspinigius) išaugti.
- Kartais pasitaiko, jog sumažėjus pajamoms, kad sumokėtų paskolų įmokas, žmonės nusprendžia nebemokėti komunalinių mokesčių ar kitų privalomų įsipareigojimų. Tai taip pat ne išeitis, nes skolos kaupiasi ir vieną dieną nebėra galimybių nei dar pasiskolinti, nei vilčių greitai grąžinti pasiskolintus pinigus, palūkanas, delspinigius, baudas.
- Neverta ieškoti brangių tarpininkų, kurie gali pažadėti „sutvarkyti“ reikalus. Tai tikrai situacijos nepagerins, nors ir brangiai sumokėsite. Geriau tais pinigais mažinti skolą.
- Problemas permesti artimiesiems, nes tai gali griauti santykius su pačiais artimiausiais žmonėmis.
- Nors Lietuvoje kai kuriais atvejais jau įmanoma bankrutuoti, tačiau šio žingsnio reikėtų vengti bet kokių atveju — tai labai pažeis finansinę ateitį.

Aišku, skolas grąžinti reikia. Tačiau kiekvienam gali atsitikti taip, kad sumažėjus pajamoms pinigų užtenka tik pragyvenimui. Kaip elgtis negalima, jau paaiškinta. O ką reikėtų daryti? Kaip ir visais nemaloniais atvejais, visų pirma atvirai žvelgti problemai į akis.

Paprastai tinkami sprendimai priklauso nuo konkrečios to ar kito žmogaus situacijos. Nors dažniausia problemų priežastis yra sumažėjusios pajamos, susitarimo su skolinčiu sąlygos gali būti skirtingos. Kad būtų surastas ir paskolos gavėjui, ir jos davėjui priimtinas sprendimas, dar iki derybų su skolinčiu reikėtų apmąstyti susiklosčiusią padėtį ir įvertinti, kiek laiko gali trukti nepalanki padėtis, bei parengti planą, kaip ketinama vykdyti įsipareigojimus: gal planuojama parduoti turimą turtą, gal, įvertinus visas aplinkybes, bus bandoma padidinti pajamas, gal tikimasi pajamų už išnuomotą nekilnojamą turtą. Bet kokių atveju apie gresiančias arba atsiradusias problemas su savo skolinčiu geriausia pradėti kalbėti iš anksto. Sutarties sąlygas keisti kur kas lengviau, jei iki tol buvo vykdomi visi įsipareigojimai, jei nesusikaupė nesumokėtų įmokų, palūkanų, delspinigių ir baudų.

Savo ruožtu skolinčiu irgi gali pasiūlyti vienokių ar kitokių sprendimų. Kad sumažėtų periodinė paskolos įmoka, gali būti pasiūlyta ilginti paskolos sutarties laikotarpį, kuriam laikui

atidėti paskolos įmokas, kad liktų mokėti tik palūkanas, net gali būti leista dalį jau dabar mokėtinų palūkanų apmokėti vėliau. Tiesa, tai reiškia, kad bendra paskolos kaina paskolos gavėjui padidės, mat pailgėjus sutarties terminui, lėčiau gražinant paskolą, nesumokėtas palūkanas pridedant prie paskolos, palūkanų už paskolą reikės sumokėti daugiau, negu pagal pradines sutarties sąlygas.

Kaip bebūtų, svarbu prisipažinti, kad problemos egzistuoja ir nebegalima gyventi taip, kaip anksčiau. Susidūrus su problemomis reikia taupyti visur, kur tik įmanoma, iki minimumo sumažinus savo poreikius.

Taigi, norint atsikratyti turimų skolų reikia:

- **Neapsimesti, kad problemos nėra:** jei negalvoji apie skolą, tai nereiškia, kad ji nyksta;
- **Atplėšti laiškus su sąskaitomis:** įsigilinus į siunčiamas sąskaitas ir pasvarsčius, kaip ir kada jas įmanoma apmokėti, galima imtis kovos su skolų krize;
- **Sudaryti tikslų visų skolų sąrašą:** jį turint galima tiksliai žinoti savo finansinę padėtį;
- **Užsitikrinti pragyvenimo minimumą** (net jei tektų pasinaudoti valstybės parama);
- **Informuoti savo kreditorių:** paaiškinus, kokia padėtis, galbūt galima atidėti mokėjimą ar susitarti dėl kredito gražinimo dalimis;
- **Apmokėti sąskaitas už būstą:** būstas — gyvenimo pagrindas ir čia rizikuoti nevalia;
- **Nelįsti į naujas skolas tam, kad sumokėti senas.**

5.3.Kredito istorijos svarba

Kiekvienas žmogus, kuris turi įsipareigojimų finansų institucijoje ar paslaugų tiekimo bendrovėje, būtinai turi ir savo kredito istoriją.

Kredito istorija — tai informacija apie visus žmogaus prisiimtus finansinius įsipareigojimus ir jų vykdymą per pastaruosius dešimt metų. Ji parodo žmogaus sugebėjimą valdyti savo pinigus, jų srautus, laiku padengti įsipareigojimus, atsiskaityti už paslaugas. Beje, neretai klaidinga manoma, kad kredito istorija svarbi tiems, kurie jau turi paskolą, nors šis dokumentas aktualiausias dar tik ketinantiems skolintis, nes tai yra vienas svarbiausių kriterijų, kuriais remiamasi priimant sprendimą dėl kredito suteikimo. Bloga kredito istorija didina riziką, kad skolininkas negražins paskolos numatytais sąlygomis, todėl tai lemia didesnes palūkanas, trumpesnį paskolos gražinimo terminą

arba apskritai neigiamą kreditoriaus atsakymą. Asmuo, kurio pastarųjų 10 metų kredito istorijoje yra įrašų apie nevykdytus įsipareigojimus, yra laikomas mažiau patikimu ir rizikingesniu.

Kredito istorija ir joje esantys duomenys leidžia sudaryti kiekvieno žmogaus **asmeninį kredito reitingą**, savotišką asmens patikimumo ir jos sugebėjimo laiku įvykdyti finansinius įsipareigojimus vertinimą. Reitingas parodo vėlavimo atsiskaityti 90 ir daugiau dienų tikimybę bei rizikos klasę. Šį rodiklį skaičiuoja ir asmeninės kredito istorijos sistema manocreditinfo.lt.

A reitingas reiškia, kad galima be problemų naudotis finansinėmis paslaugomis, gauti geriausias sąlygas, mažesnis B reitingas taip pat didesnių problemų nesukelia, tačiau C reitingą turintys asmenys jau gali būti neaptarnaujami arba jiems taikomos nepalankios paslaugų sąlygos. Tuo tarpu gyventojai su D reitingu iš finansų institucijų gali sulaukti papildomų reikalavimų arba itin nepalankių paslaugų sąlygų, o E reitingą turintys asmenys iš viso neturės galimybės naudotis finansinėmis paslaugomis. Kiekviena finansų institucija Lietuvoje turi savo rizikos vertinimo modelius, kuriais naudojasi vertindama fizinio asmens riziką. Jie privalo atitikti bendrus jiems keliamus reikalavimus, tačiau sprendimas dėl finansinių paslaugų suteikimo asmeniui priklauso nuo rizikos, kurią sutinka pripažinti pats kredito davėjas.

Kredito istoriją tvarko ir asmeninius kredito reitingus teikia specialus kredito biuras, o informaciją jam teikia finansų, telekomunikacijų, draudimo, komunalinių paslaugų ir kitos įmonės. Kartais manoma, kad finansų institucijos asmens kredito istoriją tikrina tik esant kliento rašytiniam sutikimui. Tai netiesa, nes prieš suteikiant kreditą, gauti šią informaciją bankas ar paslaugų tiekėjas privalo. Tad jei asmuo nesutinka, kad kreditorius tikrintų informaciją, jis bus įpareigotas reikiamus dokumentus iš kreditoriaus nurodytų institucijų surinkti pats ir pristatyti per nustatytą laiką. Priešingu atveju, finansinę paslaugą bus atsisakyta suteikti. Taigi, visos finansų institucijos dalinasi informacija, todėl pabėgti ar pasislėpti nuo savo blogos kredito istorijos nepavyks.

Kredito istorija, įrašai apie tai, ar laiku grąžinamos paskolos, apmokamos paslaugos gali paveikti (ir paveikia) žmogaus finansinį gyvenimą, mat ji pasidaro labai svarbi, kai norima gauti paskolą. Žmogaus kredito istorijoje kaupiami ir teigiami ir neigiami faktai. Jeigu kreditų biuras neturi neigiamos informacijos apie laiku nesumokėtą įmoką, tai kredito istorija laikoma gera, ir kredito prašantis žmogus laikomas patikimu, jam skolinama noriau. Priešingai, jei kredito istorija mirgėte mirga pranešimais apie uždelstus mokėjimus, neįvykdytus įsipareigojimus, tai toks žmogus esant reikalui vargu ar gali tikėtis palankaus sprendimo, o jo neatsakingas elgesys mažina galimybes gauti paslaugas palankiomis sąlygomis, gauti lankstesnius reikalavimus užstatui, mažesnę pradinę įmokos dydį ir kt. Tokiu būdu nuo prastai savo finansus tvarkančių žmonių apsisaugo paslaugų

tiekėjai, tačiau ir žmogus, kuriam nebeleidžiama klimpti vis giliau ir giliau, apsaugomas pats nuo savęs. Tokia sistema padeda garantuoti atsakingą skolinimą ir skolinimąsi.

Kaip konkrečiai veikia šis mechanizmas? Tarkime, gyventojas laiku nemoka bankui įmokų už pasiimtą vartojamąją paskolą. Pradžioje bankas įspėja klientą apie uždelstą mokėjimą. Jeigu asmuo nepadengia įsiskolinimo, tuomet informacija perduodama kreditų biurui. Jeigu norėdamas įsigyti vieną ar kitą prekę, tas gyventojas kreipsis į banką ar išperkamosios nuomos bendrovę, jos atstovai, gavę asmens sutikimą, patikrins jo duomenis kreditų biuro sistemoje ir matys, kaip jis iki to laiko vykdė savo finansinius įsipareigojimus. Tai gali lemti, kad žmogus arba negaus paskolos apskritai arba sutartis su juo bus sudaryta tik tuo atveju, jeigu jis padengs visus savo įsiskolinimus, tačiau ir šiuo atveju jam paskola gali kainuoti daugiau — bus didesnės palūkanos. Tas pats principas galioja ir kalbant apie pirkimą išsimokėtinai, ar užsisakant telekomunikacijų bendrovių paslaugas.

Būtina žinoti, kad įrašai asmens kredito istorijoje niekur nedingsta. Neverta manyti, kad gražinus visas skolas arba sumokėjus delspinigius, kredito istorija yra ištrinama. Kredito istorija yra susieta ne su žmogumi, o su jo turimais kreditais ar juos suteikusia finansų institucija. Informacija apie nepadengtą/pradelstą skolą kreditų biure saugoma dar dešimt metų po to, kai skola jau padengta (ir visą laiką, kol laukiama įsipareigojimo įvykdymo). Kitaip tariant, laiku nesumokėta skola ar įmokos gali ilgam ap sunkinti gyventojų galimybes skolintis bei įsigyti prekes ir paslaugas išsimokėtinai.

Beje, svarbu suprasti ir tai, kad mažų skolų nebūna: net ir kelių dešimčių litų pradelstas mokėjimas gali tapti rimta bėda. Kodėl? Tokiais atvejais norėdamas apsidrausti kreditorius gali bloginti kreditavimo sąlygas. Pavyzdžiui, 50 litų skola gyventojui gal ir nesutrukdytų gauti stambios paskolos iš banko, tačiau ji gali lemti didesnes palūkanas arba trumpesnį laikotarpį paskolos sutartį, taigi, ir didesnes palūkanas. Kita vertus, jei vėluojama mokėti vienam mobiliojo ryšio operatoriui, tai galimybės pasirašyti naują ilgalaikę sutartį su kitu operatoriumi tikrai sumažėja, nes kas gi rimtai vertins tą, kuris su reikalavimu laiku dengti skolas jau kartą nesusedorėjo.

Net ir gavus kreditą, tarkime, kreditinę kortelę, būtina laiku mokėti įmokas už kitas paslaugas. Pagal jiems nustatytas taisykles, bankai nuolat stebi savo klientų mokumą, taigi, pastebėję, kad žmogus vėluoja mokėti, pavyzdžiui, už komunalines paslaugas, jie gali mažinti kredito apimtį, keisti palūkanas ar net pareikalauti grąžinti visus ankstesnius įsipareigojimus.

Beje, neverta manyti, kad jei viename banke turiu blogą kredito istoriją, tai problemos išsispręs nuėjus į kitą. Kreditų biuras tvarko jungtines duomenų sistemas. Jos yra prieinamos visoms finansų

institucijoms, turinčioms asmens sutikimą. Be to, visi Lietuvoje veikiantys bankai yra įpareigoti teikti informaciją apie paskolos gavėjus Lietuvos banko valdomai paskolų rizikos duomenų bazei. Šiose sistemose bankai gali pasitikrinti, ar klientai nėra skolingi kitiems bankams, įvertinti paskolos gavėjų jau turimus įsipareigojimus. Taigi, visos finansų institucijos dalinasi informacija, todėl pabėgti ar pasislėpti nuo savo blogos kredito istorijos nepavyks.

Vis dėlto, ką daryti, jei mokėjimai dėl užmaršumo ar kokių kitų priežasčių ima strigti? Bankai, telekomunikacijų kompanijos, komunalines ir kitas paslaugas teikiančios įmonės įspėjimus apie susidariusią skolą paprastai praneša raštu. Iš banko ar kitos institucijos gavus pirmą pranešimą apie susidariusią skolą ir ją skubiai padengus, neigiamos pasekmės bus minimalios, duomenys apie skolas kreditų biuro nepasieks, nes neigiama kredito istorija atsiranda tada, kai žmogus savo įsiskolinimų vėluoja vykdyti nuo 30 iki 60 dienų. Taigi, padengus skolą per mėnesį nuo pranešimo apie ją išsiuntimo, gali būti ramus, kad neigiamas įrašas dar negresia. Nors, žinoma, reikia paskubėti.

Tiesa, gali būti ir taip, kad laiškas pasimes, žinios negausite, o skola kaupsis? Tokiu atveju apie pradelstą mokėjimą galite net nežinoti, nors kredito istorija jau „sutepta“. Profesionalai nors kartą per metus pataria pasidomėti apie tai, ar jūsų kredito istorijoje nėra kokių įrašų. Tai padaryti nesudėtinga, — tereikia būti internetinės bankininkystės vartotoju.

Asmeninės kreditų istorijos duomenys Lietuvos gyventojams šiuo metu prieinami specialioje interneto sistemoje „Manocreditinfo.lt“. Vieną kartą per metus jie šia sistema gali pasinaudoti nemokamai: sužinoti savo dešimties metų pradelstų skolų istoriją, esamus pradelstus įsiskolinimus ir kokios įmonės per pastaruosius dvejus metus domėjosi jų kredito istorija. Be to, besinaudojantys sistema gyventojai elektroniniu paštu iš karto informuojami apie bet kokius jų kredito istorijos pokyčius - tiek apie naujai užfiksuotas pradelstas skolas, tiek apie jų mokėjimo terminus. Tai padeda išvengti ir nemalonių nesusipratimų, pavyzdžiui, kai kreditorius pateikia klaidingą informaciją apie asmens skolą. Pranešus apie tai kredito biuro atstovams, tikrovės neatitinkantys duomenys panaikinami.

Beje, kreditų biure talpinti informaciją apie savo skolininkus taip pat turi ir gyventojai, žinoma, jei turi įrodymų (banko išrašas, vekselis, skolos lapelis ar sutartis ir pan.), kad skola išties egzistuoja.

Problemų gaunant paskalą gali sukelti ir prasta situotinio asmeninio kredito istorija. Sukūrus šeimą ir į finansų institucijas kreipiantis dėl paskolos, jos gavėjais ir/ar laiduotojais tampa abu

sutuoktiniai. Taigi, imant paskolą tikrinamos ir vertinamos abiejų paskolos gavėjų kredito istorijos, o nevykusi vieno sutuoktinio kredito istorija gali lemti, kad paskolos negaus ir kitas.

Jeigu vis dėlto informacija apie skolą pasirodo kredito biuro duomenų bazėje, ją reikia kuo greičiau padengti. Svarbu neužmiršti, jog beveik visada nuo pradelsto privalomo mokėjimo skaičiuojami delspinigiai, kurie įsiskolintą sumą tik didina. Tad neilgai trukus nedidelės sumos klausimas gali virsti didele problema. Skolos pradelsimas daugiau nei 90 dienų yra riba, nuo kurios asmuo pripažįstamas nesugebančiu vykdyti įsipareigojimų ir tokia informacija yra įrašoma į kredito istoriją. Tad, viena vertus, ilgesni skolos dengimo laikotarpiai dar labiau blogina asmeninį kredito reitingą, kita vertus, galimi delspinigiai dar labiau „augina“ bendrą skolos sumą. Kaip bebūtų, asmeninę kredito istoriją įmanoma pataisyti tik atsakingu finansiniu elgesiu.